Գ Լ Ո Բ Ո Ւ Ս

Վերլուծական տեղեկագիր

ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Г Л О Б У С

Аналитический бюллетень

РЕГИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

№ 38

Դեկտեմբեր, 2008թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Սպասողական վիճակ ԼՂՀ հիմնախնդրի շուրջ 4

Լարվածության նոր օջախներ Ադրբեջանում 9

Ռազմական բալանսը Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև 14

Между коррупцией и милитаризацией: новый доклад международной кризисной группы о реформе оборонного сектора в Азербайджане 22

Ռազմաքաղաքական նորություններ (2008թ. հոկտեմբերի 17-նոյեմբերի 19) 28

Էթնոդավանական փոքրամասնություններին և կրոնական խնդիրներին վերաբերող նորություններ (2008թ. հոկտեմբերի 15 – նոյեմբերի 15) 31

ՍՊԱՍՈՂԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ԼՂՀ ՀԻՄՆԱԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋ

ԼՂՀ հիմնախնդրի շուրջ ի հայտ եկած վերջին ակտիվացումը զգալի մասով կապված է վրաստանյան զարգացումների հետ: Չնայած վրաց-ռուսական պատերազմը հանգեցրեց Հարավային Կովկասում Մոսկվայի ռազմաքաղաքական ազդեցության ընդհանուր մեծացմանը, սակայն Սահակաշվիլու վարչակազմի իշխանության պահպանումը փոխում է Ադրբեջանի նշանակությունը Ռուսաստանի համար: Նաև այդ հանգամանքով է պայմանավորված Մոսկվայի նախաձեռնությունը վերահսկողություն հաստատել ԼՂՀ հիմնախնդրի նկատմամբ:

Թբիլիսիին ավելի քան $4.5 մլրդ հատկացնելու Արևմուտքի որոշումը, անշուշտ, չի նշանակում, թե Սահակաշվիլու վարչակազմը երաշխիքներ ստացավ, որ զալիք ձմռանից հետո իրեն կհաջողվի մնալ իշխանության գլուխ: Բայց դա նշանակում է, որ Արևմուտքում ցանկանում են երաշխիքներ ունենալ, որ վրացական ներքաղաքական զարգացումների ցանկացած տարբերակի դեպքում այդ երկրի արտաքին ռազմավարությունը չի կրի էական փոփոխություններ: Մյուս կողմից՝ Աբխազիայի ու Հարավային Օսիայի ճանաչումից հետո ավելի հիմնավորված է թվում այն տարբերակը, որ առնվազն կարճատև հեռանկարում Մոսկվան սպառել է Թբիլիսիի վրա ներազդելու իր գլխավոր լծակը[1]:

Այս պայմաններում միակ այլընտրանքը Մոսկվայի համար Ադրբեջանի նկատմամբ այնպիսի վերահսկողության սահմանումն է, որն ի վիճակի կլինի խոչընդոտել արևմտյան աշխարհաքաղաքական ու աշխարհատնտեսական էքսպանսիայի չդադարող փորձերը Հարավային Կովկաս-Կասպից-Կենտրոնական Ասիա գծով:

Ընդհանուր հետևությունն այս է. քանի դեռ Ռուսաստանի համար «փակ» է վրացական ուղղությունը, Ադրբեջանի գեոստրատեգիական արժեքը Կրեմլում բարձր է գնահատվելու: Հետևաբար, Հարավային Կովկասում գործող միջազգային ուժի կենտրոնների հիմնական ջանքերը Վրաստանից կարող են տեղափոխվել Ադրբեջան:

Մեզ համար նախևառաջ կարևոր է այն, որ առաջիկա ժամանակահատվածում նշված տրամաբանությունը գերիշխող է լինելու տարածաշրջանային քաղաքականության մեջ: Ուժի կենտրոնների համար մենք չենք կարող ո՛չ փոխարինել Ադրբեջանին և ո՛չ էլ կարող ենք անտեսել այդ հանգամանքը: Ներկայում հենց այդ համատեքստում էլ հանդես է գալիս ԼՂՀ հիմնախնդիրը:

Իրավիճակի տրամաբանությունը

Ադրբեջանի կարևորությունը նորություն չէ: Այդ երկրի աշխարհագրական դիրքը և էներգետիկ պաշարները նախորդ դարում էական նշանակություն են ունեցել հարավկովկասյան աշխարհաքաղաքականության համար և, իրադարձությունները ցույց են տալիս, որ իրավիճակը քիչ է փոխվել մեր օրերում:

Տարօրինակ չէ, որ Ռուսաստանի նախագահի ընտրվելուց կարճ ժամանակ անց Դմիտրի Մեդվեդևն այցելեց Բաքու: Այդ իմաստով զուգահեռներն այն փաստի հետ, որ բոլշևիկյան Ռուսաստանը Հարավային Կովկասի խորհրդայնացումը սկսեց հենց Ադրբեջանից, ավելի շատ օրինաչափություն են, քան պատահականություն: Հետևաբար, մեզ համար անակնկալ չպետք է լիներ այն, որ 2008թ. աշնանը Մոսկվան ու Անկարան որոշեցին միասին հանդես գալ

[1] Այդ առումով, առավել իրատեսական է ներկայանում, օրինակ, ռուս-վրացական հարաբերությունների նորմալացումը, քան հետագա սրացումը, ինչին ձգտում են Եվրամիությունը և Միացյալ Նահանգները, և որը կարող է որոշակի առումով ընդունելի լինել Մոսկվայի ու Թբիլիսիի համար՝ Սահակաշվիլու հեռանալուց հետո:

տարածաշրջանին առնչվող դիվանագիտական համալիր նախաձեռնությամբ: Երկու կողմերի այդ քայլը նույնպես պետք է գնահատել որպես աշխարհաքաղաքական օրինաչափ կոնստրուկցիա, ինչպես 20-րդ դարի սկզբին էր, և քանի դեռ չի փոխվել տարածաշրջանային քաղաքականության տրամաբանությունը, այդ օրինաչափությունն իրեն ժամանակ առ ժամանակ զգալ կտա:

Ներկայացված զարգացումների համատեքստում պետք է նոր իմաստով գնահատել հունիսի սկզբին *«Газпром»*-ի ղեկավար Ալեքսեյ Միլերի առաջարկությունը Ալիև-կրտսերին, ըստ որի՝ ռուսական ընկերությունը պատրաստ է գնել արտահանման համար նախատեսված ադրբեջանական ողջ բնական գազը՝ միջազգային բարձր գներով[1]: Անշուշտ, առաջարկությունն ինքնին ռազմավարական էր և առաջին հերթին նշանակում է, որ Ռուսաստանը հայտ է ներկայացրել Ադրբեջանի արտաքին քաղաքականության նկատմամբ սեփական ազդեցությունը մեծացնելու ուղղությամբ (բանաձևը շատ պարզ է՝ ով վերահսկում է Բաքվի էներգետիկ հոսքերը, վերահսկում է նրա արտաքին քաղաքականությունը): Բայց գլխավոր հետևությունը պետք է լիներ ոչ թե այն, որ մենք պետք է նորություններ սպասեինք նաև Ադրբեջանի նավթային սեկտորին առնչվող ռուսական նախաձեռնություններում[2], այլ այն, որ Միլերի առաջարկությունից հետո կանխատեսելի էր Ղարաբաղյան հարցում ռուսական ակտիվության կտրուկ աճը: Այս դեպքում նույնպես բանաձևը հստակ է՝ Ադրբեջանում ռազմավարական գերակայության հասնելու համար վերահսկողությունը նրա էներգետիկ պաշարների նկատմամբ բավարար չէ, պետք է վերահսկողություն հաստատվի նաև ԼՂՀ հիմնախնդրի նկատմամբ:

Մյուս կողմից՝ պատահական չէ, որ ռուս-վրացական պատերազմից հետո Վաշինգտոնում որոշեցին փոխնախագահ Դիք Չեյնիի մակարդակով պատվիրակություն ուղարկել Ադրբեջան: Ճիշտ է, ԱՄՆ փոխնախագահին այցելեց նաև Վրաստան և Ուկրաինա, սակայն ուշադրություն գրավեց այն հանգամանքը, որ նրա առաջին հանգրվանը Բաքուն էր (սեպտեմբերի 3): Իսկ մոտ մեկ ամիս անց՝ հոկտեմբերի 1-3-ը, Ադրբեջանի մայրաքաղաքում էր ԱՄՆ պետքարտուղարի առաջին տեղակալ Ջոն Նեգրոպոնտեն: Հիշեցնենք, որ 2005-2007թթ. ընթացքում Նեգրոպոնտեն զբաղեցրել է նորաստեղծ ԱՄՆ Ազգային հետախուզության տնօրենի պաշտոնը[3], ում անուղղակի ենթակայության ներքո են գործում ամերիկյան գրեթե բոլոր հատուկ ծառայությունները, ԱՄՆ ներկայիս վարչակազմի առանցքային դեմքերից մեկն է:

Փաստն այն է, որ նշված այցերն ի ցույց են դնում ամերիկյան կողմի մտահոգությունները՝ կապված Բաքվի շուրջ ընթացող զարգացումների հետ: Օրինակ, օգոստոսին Բաքուն նավթի մի որոշակի չափաբաժին՝ 100 հազ. տոննա, միջազգային շուկա արտահանեց Իրանի միջոցով, իսկ սեպտեմբերին այդ թիվը հասավ 300 հազ. տոննայի[4]: Բնութագրական է, որ ընդամենը մեկ տարի առաջ անհեռանկարային թվացող այդ տարբերակները (ադրբեջանական նավթի արտահանումը Ռուսաստանի և Իրանի միջոցով[5]) ուղեկցվեցին պաշտոնական

---

[1] Ըստ արևմտյան աղբյուրների՝ Ադրբեջանի միայն «Շահ-Դենիզ» գազահանքը պարունակում է 1.2 տրլն մ³ բնական գազի պաշարներ, և 2011թ. հետո այն տարեկան կկարողանա արդյունահանել մոտ 17 մլրդ մ³ բնական գազ: Ըստ հունիսին տարածված տեղեկության՝ Միլերն ադրբեջանական հազար մ³ գազի դիմաց առաջարկել էր $360:

[2] Չնայած հետագա զարգացումներն ընթացան հենց այդ ուղղությամբ: Վրաց-ռուսական պատերազմի հետևանքով, երբ ժամանակավորապես փակվեցին Վրաստանի տարածքով անցնող «Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան» ու «Բաքու-Սուփսա» նավթամուղներն ու անհնար դարձավ ադրբեջանական նավթը միջազգային շուկա տեղափոխել նաև վրացական երկաթգծով, Բաքուն շատ արագ որոշում կայացրեց իր սև ոսկու մի մասը՝ օրական մոտ 100 հազ. բարել, տեղափոխել Ռուսաստանի միջոցով՝ «Բաքու-Նովոռոսիյսկ» նավթամուղով: Վրաց-ռուսական պատերազմից հետո էլ ռուսական ուղին շարունակում է գործել:

[3] Ջոն Նեգրոպոնտեն եղել է ԱՄՆ Ազգային հետախուզության առաջին տնօրենը:

[4] Իրանի միջոցով ադրբեջանական նավթն արտահանվում է, այսպես կոչված, փոխանակման *(swap)* միջոցով: Բաքուն իր արդյունահանած նավթն Իրանի կասպյան Նեկա նավահանգստում հանձնում է իրանական *«National Iranian Oil Terminals Co.»* ընկերությանը և նույն քանակությամբ նավթ ստանում Իրանի հարավային՝ Պարսից ծոցի նավահանգիստներում, որտեղից էլ արտահանում է միջազգային շուկա:

[5] Նախկինում այդ տարբերակներն իրական չէին համարվում, քանի որ ադրբեջանական նավթը բավականացնում է միայն «Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան» ու «Բաքու-Սուփսա» նավթամուղներով արտահանե-

Բաքվի ուշագրավ հայտարարություններով: Ս.թ. սեպտեմբերի 25-ին «The Financial Times» պարբերականի հրապարակած հարցազրույցում Ադրբեջանի արտգործնախարար Էլմար Մամեդյարովը հայտարարում է, թե Բաքվի արտաքին քաղաքական ռազմավարությունն է՝ լինել բոլորի լավ բարեկամը, համաձայն սեփական ազգային շահերի:

Ներկայացվածը ցույց է տալիս, որ Բաքվում, ըստ ամենայնի, ձեռնամուխ են եղել սեփական էներգակիրների արդյունահանման և արտահանման ռազմավարությունում փոփոխություններ մտցնելուն: Հնարավոր է, որ դա այդպես չէ, սակայն Չեյնիի ու Նեգրոպոնտեի այցերը վկայում են, որ Վաշինգտոնում հենց այդպես էլ հասկացել էին: Քիչ հավանական է, որ այդ պահին գոյություն ունենար որևիցե այլ հարց, որն ամերիկյան վարչակազմի նման բարձրաստիճան ներկայացուցիչներին կբերեր Բաքու:

Թեև ս.թ. նոյեմբերի 2-ի Մայենդորֆի հռչակագիրն ավելի շատ խոսում է այս փուլում ռուսական դիվանագիտության անհաջողության մասին[1], սակայն մի բան հստակ է՝ հռչակագիրը նաև չի փակում սկիզբ առած գործընթացը: Նշվածը մի կողմից հիմք է տալիս ենթադրելու, որ մինչև ամերիկյան նոր վարչակազմի գործունեությունը դժվար թե Մոսկվան հանդես գա նոր՝ լուրջ նախաձեռնությամբ, բայց մյուս կողմից՝ ստեղծված դադարը նույնպես սահմանափակվելու է առաջիկա երկու-երեք ամիսներով:

Գնահատական և հեռանկար

Հենվելով այդ թվում Մայենդորֆի հռչակագրի վրա՝ ավելի իրատեսական է ներկայանում այն գնահատականը, որ ԼՂՀ-ի շուրջ առկա *status quo-ն* փոխելու առումով Մոսկվայի հնարավորությունների պատուհանը փակվում է՝ այդ ուղղությամբ առանց որևէ լուրջ արդյունքի:

Սակայն փաստն այն է, որ ռուսական նախաձեռնությունն իր ազդեցությունն է ունեցել տարածաշրջանի բոլոր երկրների և տարածաշրջանում գործող ուժի կենտրոնների քաղաքականությունների և անվտանգության ապահովման ոլորտում առկա ձևակերպումների վրա: Կարևոր է նաև գիտակցել, որ սկիզբ առած գործընթացը դեռ ավարտուն տեսք չի ստացել: Հավանական է, որ նոր իրավիճակի վերաբերյալ մենք ավելի հստակ պատկերացումներ կունենանք գալիք տարի[2]:

Ներկայացվածը նշանակում է, որ որոշ չափով փոխվում է ԼՂՀ հակամարտության շուրջ առկա աշխարհաքաղաքական կոնստրուկցիաների և ընդհանրապես փոխդասավորվածության պատկերը, որն ընդհանուր գծերով պահպանվում էր 1994թ. ի վեր:

Այս պահին գլխավոր հետևությունն առնչվում է Ադրբեջանին: Ավելի հավանական է ներկայանում այն տարբերակը, որ եթե Վաշինգտոնում, Լոնդոնում, Բրյուսելում կամ նույնիսկ Թեհրանում որոշեն ընդդիմանալ ռուսական նախաձեռնությանը, ապա դրա առաջին նշանները մենք կտեսնենք Բաքվում: ԱՄՆ-Մեծ Բրիտանիա զույգի համար Մոսկվայի կողմից «ճեղքման» գրանցումը կամ առավել ևս՝ վերահսկողության սահմանումը ԼՂՀ խնդրի նկատմամբ կնշանակի եթե ոչ Ադրբեջանի հիմնական էներգետիկ հոսքերի նկատմամբ ազդեցության կորուստ, ապա գոնե Ադրբեջանի էներգետիկ ոլորտում ներկայության կրճատում: Այդ հանգամանքն, ի վերջո, կարող է ազդեցություն ունենալ Բաքվի արտաքին քաղաքականության վրա:

Հեռանկարի իմաստով կարևոր նշանակություն ունեն երկու հարց.

լուն, և պատճառներից մեկն էլ դա էր, որ 2007թ. սկզբից Բաքուն հրաժարվեց իր նավթն արտահանել «Բաքու-Նովոռոսիյսկ» նավթամուղով:

[1] Ընդ որում՝ ավելի հավանական է, որ ռուսական նախաձեռնությանը բացասաբար են մոտեցել թե՛ Երևանում, թե՛ Բաքվում: Միաժամանակ, հատկապես Բաքվի համար կարևոր է հասկանալ, թե որն է լինելու Բարաք Օբամայի վարչակազմի կովկասյան քաղաքականությունը:

[2] Այդ իմաստով ուշագրավ էր ս.թ. նոյեմբերի 15-ին ԱՄՆ Արտաքին հարաբերությունների խորհրդում *(Council on Foreign Relations)* Ռուսաստանի նախագահ Դմիտրի Մեդվեդևի հայտարարությունը, թե ներկայում Ռուսաստանը չի անդամակցում որևէ ռազմաքաղաքական դաշինքի, իսկ ՀԱՊԿ-ն Մոսկվայում դիտարկում են ավելի շատ քաղաքական, քան ռազմական կառույց:

- ի՞նչ որոշման են հանգելու Բաքվում 2009թ. հունվարից հետո, երբ հասկանալի կդառնա ամերիկյան նոր վարչակազմի քաղաքականությունը տարածաշրջանում[1],
- ի՞նչ զարգացում կունենան հայ-թուրքական հարաբերությունները, եթե նկատի ունենանք, որ տեղի ունեցած զարգացումներից հետո առաջիկայում թուրքական կողմին ավելի դժվար կլինի վարել հայ-թուրքական սահմանի փակ մնալուն միտված քաղաքականություն[2]:

Առաջարկություններ

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ առաջիկայում ևս ԼՂՀ հարցը շարունակելու է հանդիսանալ Հայաստանի նկատմամբ արտաքին ճնշման առաջնային ուղղություններից մեկը, իսկ մյուս կողմից՝ նկատի ունենալով հարցի վերջին ակտիվացման շրջանում իշխանության մաս չկազմող հայրենի հասարակական-քաղաքական շրջանակների արձագանքի մասշտաբը և որակը, էական է, որպեսզի Հայաստանում լինի քաղաքական ուժ, որ կոշտ դիրքորոշում ունենալով ԼՂՀ հարցի վերաբերյալ՝

- չլինի մարգինալ քաղաքական դաշտում,
- միևնույն ժամանակ, լինի ընդդիմադիր կառույց՝ առավելագույն հաջողություններ ունենալով միայն ՏԻՄ ընտրություններում:

Պետք է ասել, որ նման լուծումները հատկապես տարածված են եվրոպական երկրների քաղաքական համակարգերում՝ Ֆրանսիա (Լը Պեն), Ավստրիա (Հայդերի հիմնած քաղաքական ուժը) և այլն:

Հայաստանը չի կարող իրեն թույլ տալ կորցնել Ռուսաստանը: Մեր երկրում տեղակայված ռուսական զորքերը, հանրապետության անվտանգության ապահովման գործում իրենց դերակատարությունն ունենալուց բացի, աշխարհաքաղաքական նշանակության հնարավորություն են ստեղծում մեզ համար՝ որպես գործոն կիրառելու ԱՄՆ, ԵՄ, Թուրքիայի և նույն՝ Ռուսաստանի հետ հարաբերություններում: Իհարկե, Երևանը չի կարող իր ներգործությունն ունենալ Հարավային Կովկասի ուղղությամբ Մոսկվայում կայացվող ռազմավարական որոշումների վրա, բայց Ռուսաստանի հետ հարաբերություններում ակնառու կերպով բաց է մնացել հասարակական-քաղաքական հարթությամբ տարվող լոբբիստական աշխատանքի հարցը: Այստեղ հարկավոր է հիշեցնել, որ տասնամյակներ շարունակ հայկական կողմը (Սփյուռքը) կարողացավ ինչ-որ գործոնի դեր ստանձնել Միացյալ Նահանգների հետ հարաբերություններում միայն այդ աշխատանքի շնորհիվ:

Անկախ այն հանգամանքից, թե ինչպես կավարտվեն ներկայում ընթացող հայ-թուրքական պայմանավորվածությունները, Անկարայի հետ հարաբերություններում Ցեղասպանության հարցի արծարծումը Երևանի համար միշտ էլ հանդես է գալու որպես ճնշման և անվտանգության ապահովումն ուժեղացնող հնարավորություն: Ի դեպ, այս տրամաբանությունը կարող է էական փոփոխությունների չենթարկվել անգամ Թուրքիայի կողմից Հայոց ցեղասպանության փաստի ճանաչումից հետո:

Մյուս կողմից՝ կարճատև հեռանկարում Ցեղասպանության հարցում Երևանը կարող է ուժեղացնել ճնշումը Անկարայի նկատմամբ, եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ հատկապես Հարավային Կովկասին առնչվող ռուս-թուրքական վերջին նախաձեռնությունից հետո Վաշինգտոնը պետք է որ մեծացնի ճնշումը Անկարայի ուղղությամբ՝ հասնելու հայ-

---

[1] Իսկ որ Բաքվում դժվար թե կարողանան վարել նախկին արտաքին քաղաքականությունը, վկայում են նաև նոյեմբերի 10-13-ը Ադրբեջանի հյուսիսային՝ Դաղստանին սահմանակից Քուսարի և Ղուբայի շրջաններում տեղի ունեցած ռազմական գործողությունները՝ Ադրբեջանի զինված ուժերի և վահաբական մի խմբավորման միջև: Խմբավորմանը հաջողվել էր մի քանի օր դիմադրություն ցույց տալ ծանր զինտեխնիկայով զինված ադրբեջանական ներքին զորքերին:

[2] Պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ այդ թվում Մոսկվայի միջնորդությամբ վերջին շրջանում ակտիվացած Երևան-Անկարա բանակցությունները նաև ԱՄՆ-ի համար այդ ուղղությամբ «ճեղքում» գրանցելու հիմք են ստեղծել:

թուրքական սահմանի վերաբացմանը: Ըստ ամենայնի, վերջին հանգամանքը գիտակցում են նաև Թուրքիայում:

Հայաստանի համար աստիճանաբար կարևոր է դառնում հարավային ուղղությունը: Հատկապես Իրան-Հայաստան երկաթուղու կառուցումից հետո մեր տնտեսության համար կարող է նոր՝ ռազմավարական ուղղություն դառնալ Պարսից ծոցի բավական արագ զարգացող երկրների շուկան: Հայտնի է, որ հունվարի 1-ին *Gulf Cooperation Council*-ի վեց անդամ երկրները (Սաուդյան Արաբիա, Օման, Արաբական Միացյալ Էմիրություններ, Կատար, Բահրեյն, Քուվեյթ) հայտարարեցին միասնական շուկայի ձևավորման մասին: Ներկայում Իրանի և նշված վեց երկրների ընդհանուր ՀՆԱ-ն գրեթե հավասար է Ռուսաստանի ՀՆԱ-ին[1]: Հայաստանի տնտեսական համագործակցության զարգացումն այդ ուղղությամբ ի վիճակի է նվազեցնելու մեր ազգային անվտանգության առջև ծառացած մարտահրավերներից բխող վտանգը:

Սարգիս Հարությունյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

[1] Արժույթի միջազգային հիմնադրամի *(IMF)* տվյալների համաձայն՝ 2008թ. Պարսից ծոցի այդ յոթ երկրների ընդհանուր ՀՆԱ-ն կազմել է $1.533 տրլն, իսկ Ռուսաստանինը՝ $1.778 տրլն:

ԼԱՐՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՋԱԽՆԵՐ ԱԴՐԲԵՋԱՆՈՒՄ

Վերջին շրջանում Ադրբեջանում ի հայտ են եկել լարվածության նոր օջախներ, որոնք, մի դեպքում, կապվում են Ադրբեջանի հյուսիսում իսլամական գործոնի ակտիվացման, մյուս դեպքում՝ էթնոքաղաքական զարգացումների, մասնավորապես՝ լեզգիական գործոնի հետ: Հատկանշական է, որ լինելով առանձին խնդիրներ՝ դրանք ունեն զգալի ընդհանրություններ: Ասվածի ապացույցն է այն փաստը, որ Ադրբեջանի իշխանությունները սուննի կրոնաքաղաքական արմատական առանձին կառույցների գործունեությունը կապում են լեզգի «անջատողականների» գործողությունների հետ[1]:

Հարձակում հյուսիսային Ադրբեջանի վրա

Ս.թ. նոյեմբերի 10-ին և հաջորդ օրերին Ադրբեջանի հյուսիսային՝ Դաղստանին սահմանակից Քուսարի և Ղուբայի շրջաններում տեղի ունեցան ռազմական գործողություններ Ադրբեջանի զինված ուժերի և սուննի կրոնաքաղաքական (սալաֆիական) ռազմական մի խմբավորման միջև, որը հայտնի է «Անտառային եղբայրներ» անունով: Չնայած ուժային նախարարությունը հերքել է տեղեկատվությունը[2], սակայն ադրբեջանական աղբյուրները, ընդհանուր առմամբ, հաստատել են այն: Հատկանշական է, որ Քուսարի բնակչության 90-95 տոկոսը լեզգիներ են, իսկ Ղուբայում լեզգիները կազմում են բնակչության մոտ 15 տոկոսը:

Տեղեկանք. «Անտառային եղբայրներ» խմբավորումն ունի հյուսիսկովկասյան ծագում, կազմում ներգրավված են չեչեններ, արաբ աֆղանցիներ, դաղստանցիներ և ադրբեջանցիներ: Գործում է հիմնականում Դաղստանի հարավային շրջաններում, նաև՝ Ադրբեջանի հյուսիսում: Խմբավորման անդամները կապ ունեն չեչենական պատերազմի և դաղստանյան մոջահիդների հետ: Նրանց մի մասը մարտնչել է վահաբական դաշտային հրամանատար Ռաբանի Խալիլովի[3] հետ: Վերջինս, ով հայտնի է եղել որպես Կովկասի դիմադրության ուժերի դաղստանյան ճակատի էմիր, 1999-ից Դաղստանում, Խատաբի հրամանատարությամբ կռվել է ռուսական բանակի դեմ[4]:

«Անտառային եղբայրները» կազմված է *ջամաաներից*՝ փոքր խմբավորումներից, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր ղեկավարը (կամ էմիրը): Խմբավորումը մարտնչող ռազմական կառույց է, որ որդեգրել է *ռազմական ջիհադի* հայեցակարգը: Գաղափարախոսության հիմքում ընկած է Ադրբեջանում շարիաթական պետության ստեղծման գաղափարը[5]: Կառույցը զբաղվել է արաբական երկրներից արմատական կրոնական գրականության տարածմամբ:

«Անտառային եղբայրների» մարտավարությունը և մեթոդաբանությունը ներառված են չեչենական և դաղստանյան վահաբականությունից, որն իր հերթին կրում է աֆղանական ջիհադական շարժման և մոջահիդների ազդեցությունը: Այդ ինստիտուտը (որն աֆղանական պատե-

---

[1] Տե՛ս Terrorist Focus, Volume 5, Issue 32, September 10, 2008.

[2] Նոյեմբերի 11-ին տեղեկությունը հերքել էր Ադրբեջանի ՆԳՆ մամուլի ծառայությունը՝ Ադրբեջանի հյուսիսային շրջանում ներքին զորքերի տեղաշարժը կապելով հերթական զորավարժությունների հետ: Նոյեմբերի 10-ին ադրբեջանական *APA* գործակալությունն արդեն հայտնել էր, որ նոյեմբերի 9-ից ադրբեջանական ներքին զորքերը զինամթերքի որոնման նպատակով շարժվում են դեպի Քուսարի և Ղուբայի լեռնային ու անտառային շրջաններ:

[3] Ռաբանի Խալիլովը, ով Դաղստանի տարածքում իրականացրել է բազմաթիվ ահաբեկչություններ, դաղստանյան հատուկ ուժերի կողմից սպանվել է 2007-ին:

[4] Մանրամասն տե՛ս http://www.kavkaz-uzel.ru/persontext/person/id/1197462.html

[5] Տե՛ս http://www.jamestown.org/terrorism/news/article.php?articleid=2374402

բազմի ժամանակ ներդրվել է ամերիկյան և սաուդական հատուկ ծառայությունների կողմից) հետագայում դրսևորումներ ունեցավ Արցախյան, Չեչնիայի, Բոսնիայի պատերազմներում:

Հատկանշական է, որ կառույցի անդամները պարբերաբար անարգել կարողացել են ներթափանցել Ադրբեջան և իրականացնել տարաբնույթ գործողություններ: Խմբավորման հանգուցային դեմքերից էին ծագումով լեզգի և իրեն Դաղստանի վահաբականների առաջնորդ համարող «Դաղստանի էմիր» Իլղար Մոլլաչիևը (Աբդուլմաջիդ մականունով) Զագաթալայից, նաև նրա բարեկամ Սամիր Մեհտիևը (Սուլեյման մականունով)[1]:

2008թ. սեպտեմբերի 29-ին Ադրբեջանի ոստիկանության և ներքին զորքերի «Շահին» հատուկ նշանակության ջոկատը ռազմական գործողություններ է իրականացրել Քուսարի շրջանի Հեզրե գյուղի մոտակայքում թաքնվող և զինված «եղբայրների» դեմ, որոնց հաջողվել է նահանջել: Արդյունքում՝ սպանվել է ադրբեջանցի մի զինվորական:

2008թ. սեպտեմբերին Ադրբեջանի իշխանությունները պաշտոնապես հայտարարեցին, որ Բաքվում օգոստոսի 17-ին Աբու Բաքր սուննիական մզկիթում իրականացված ահաբեկչությունը կազմակերպել են «Անտառային եղբայրները», ավելի ստույգ՝ Իլղար Մոլլաչիևի խումբը[2]: Ադրբեջանի իշխանությունները «Անտառային եղբայրների» գործունեությունը կապեցին լեզգի «անջատողականների» հետ:

Լեզգիական գործոնն Ադրբեջանում

Ադրբեջանի տարածքն առանձնանում է էթնոդավանական բարդ խճանկարով: Այստեղ ապրում են լեզգիներ, թալիշներ, ավարներ, ծախուրներ, լեռնային հրեաներ, ռուսներ, քրդեր, ուդիներ, ինգիլոյցիներ, թաթեր և այլն: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո էթնոդավանական փոքրամասնությունների շրջանում ազգային ինքնագիտակցությունը մեծ վերելք ապրեց, ի հայտ եկան էթնոքաղաքական շարժումներ: Ադրբեջանի ներքաղաքական գործընթացներում որոշակի նշանակություն սկսեց ձեռք բերել լեզգիական գործոնը:

Տեղեկանք. Լեզգիները բնակվում են Դաղստանում և Ադրբեջանի հյուսիսային շրջաններում, ունեն կովկասյան ծագում, դավանում են իսլամի սուննի ուղղությունը (կան նաև փոքրաթիվ շիաներ, ինչպես նաև սուֆիներ): Լեզգիները համարվում են Ադրբեջանի էթնոդավանական ամենամեծ խումբը, լեզուն պատկանում է հյուսիսարևելյան կովկասյան լեզվաընտանիքի լեզգիական ճյուղին: Նրանց թվաքանակի վերաբերյալ հակասական տեսակետներ կան: Ըստ ՄԱԿ մարդու իրավունքների բարձրագույն հանձնաժողովի *(UNHCHR)* 2006թ. զեկույցի *(Minorities in the North Caucasus)*՝ Ադրբեջանի Քուսարի և Խաչմազի շրջաններում լեզգիները կազմում են բնակչության 75 տոկոսը, իսկ Բաքու քաղաքում և նրա արվարձաններում՝ 15: Ըստ ադրբեջանական պաշտոնական տվյալների՝ լեզգիները երկրի բնակչության 2-2,5 տոկոսն են: 1999թ. մարդահամարի տվյալներով՝ նրանց թիվը 178.000 էր: Լեզգիական աղբյուրներով՝ Ադրբեջանում բնակվում է 500.000-700.000 լեզգի բնակչություն: Ադրբեջանցի ուսումնասիրող Արիֆ Յունուսովի համոզմամբ՝ Ադրբեջանի լեզգիների թիվը 250.000-260.000-ի շրջանակներում է:

Լեզգիները, որոնք պատմական Աղվանքի հնագույն ժողովուրդներից են, մինչև 1918թ. բնակվում էին Ռուսաստանի կազմում գտնվող Դաղստանի շրջանում, Բաքվի և Ելիզավետպոլի

---

[1] 2007թ. Ադրբեջանի իշխանությունները Սումգայիթում ձերբակալեցին «Անտառային եղբայրների» 17 ակտիվիստների, այդ թվում՝ խմբավորման առաջնորդներից մեկին՝ ծագումով արաբ Նաիֆ Աբդուլ Քերիմ Ալ-Բադավիին (Աբու Ջաֆար մականունով): 2008թ. հուլիսի 19-ին Իլղար Մոլլաչիևը և Սամիր Մեհտիևը եղել են Բաքվում և Սումգայիթում: Նրանք ծրագրել էին ստեղծել «Սումգայիթ ջամաան» (որը պետք է Բաքվում կողոպուտների արդյունքում ձեռք բերեր զինամթերք և իրականացներ ռազմական գործողություններ): Պետք է ստեղծվեր նաև «Ղուբա-Քուսար ջամաան», որը Ադրբեջանի հյուսիսի լեռնային շրջաններում ստեղծելու էր ռազմական հենակետեր և զինանոցներ: Նրանց էական օգնություն են ցույց տվել նաև տեղացի առանձին ադրբեջանցիներ:

[2] Սեպտեմբերի 7-ին Դաղստանում ներքին զորքերի հատուկ ստորաբաժանումներին հաջողվեց վերացնել Մոլլաչիևին:

նահանգներում: 1918թ. լեզգիները բաժանվեցին երկու հատվածի: Նրանց մի մասը հայտնվեց ներկայիս Դաղստանի (որտեղ ներկայում լեզգիների թիվը 205.000-500.000-ի շրջակայքում է), մյուս հատվածը՝ 1918թ. մայիսին հռչակված Ադրբեջանական Հանրապետության կազմում:

Ադրբեջանի խորհրդայնացումից հետո լեզգիների ստատուս քվոն պահպանվեց, ինչը մեծ հարված հասցրեց նրանց ազգային նկարագրին: Լեզգիների ազգային իրավունքներն էապես սահմանափակվեցին, մեծապես տուժեցին լեզգիական ազգային կրթական համակարգն ու մշակույթը (այս միտումը շարունակվեց 1991թ. Ադրբեջանի անկախացումից հետո էլ): Լեզգիների կողմից թյուրքացման (կամ ձուլման) քաղաքականությանը հակադարձելու փորձ կատարվեց դեռևս 1960-ականներին, երբ լեզգիական տարածքներում ձևավորվեցին ընդհատակյա ազգայնական կազմակերպություններ:

Լեզգի քաղաքական գործիչ Նարիման Ռամազանովի կարծիքով՝ ի տարբերություն ազգային այլ փոքրամասնությունների, ինչպես, օրինակ, թաթերի կամ քրդերի, որոնց շրջանում ազգային ինքնագիտակցությունը որոշակիորեն նահանջ ապրեց, լեզգիները կարողացան պահպանել իրենց ազգային լեզուն և ինքնությունը Դաղստանում ունեցած էթնիկ կապերի շնորհիվ:

1990թ. Դաղստանում տեղի ունեցավ լեզգիական դեմոկրատական «Սադվալ» («Միասնություն») կազմակերպության հիմնադիր համագումարը: Շարժման նպատակը (որին աջակցում էր Ռուսաստանը) լեզգիների միավորման գործընթացն առաջնորդելն էր: 1991թ. Դաղստանում հրավիրված համալեզգիական կոնգրեսը հռչակեց Լեզգիստանի հանրապետության ստեղծումը Ադրբեջանի հյուսիսի եւ Դաղստանի հարավի լեզգիաբնակ տարածքներում, Ռուսաստանի Դաշնության կազմում: 1992թ. լեզգիները քաղաքական մի շարք ակցիաներ իրականացրին, որոնցից էին Բաքու–Ռոստով մայրուղու շրջափակումը, Մոսկվայում լեզգիական ցույցի կազմակերպումը: Բաքուն զգուշացրեց, որ լեզգիական շարժման հետագա ընդլայնման դեպքում տարածքային հավակնություններ կդրսևորի Հարավային Դաղստանի, ներառյալ Դերբենտի նկատմամբ[1]: 1995թ. «Սադվալը» հայտարարեց, որ հետամուտ է անկախ պետության ստեղծմանը:

1996թ. արդեն Հեյդար Ալիևի օրոք ադրբեջանական հատուկ ծառայությունները լեզգի ակտիվիստների նկատմամբ սկսեցին հետապնդումներ իրականացնել, շատերը հայտնվեցին բանտերում: Միևնույն ժամանակ, քայլեր կատարվեցին լեզգիական շարժմանը չափավոր բնույթ հաղորդելու ուղղությամբ: Արդեն 1997-ից «Սադվալը» բաժանվեց երկու թևի՝ արմատական, որ անկախության կողմնակից էր, և չափավոր, որ հանդես էր գալիս Ռուսաստանի և Ադրբեջանի կազմում լեզգիական ինքնավարությունների ստեղծման պահանջով[2]:

Ադրբեջանական իշխանություններին ժամանակի ընթացքում հաջողվեց որոշակի չափով վարկաբեկել «Սադվալը», որն, ի վերջո, կորցրեց նախկին նշանակությունը: Այն «անջատողական» շարժում դիտվեց, որը պատասխանատու է մի շարք ահաբեկչությունների, այդ թվում՝ 1994թ. Բաքվի մետրոյում իրականացված պայթյունի համար: Կառույցը մեղադրվում է նաև սուննի կրոնաքաղաքական արմատական շարժումների հետ կապ ունենալու մեջ: Ադրբեջանական իշխանությունները ձգտում են լեզգիական շարժումը տանել այլ հունով, որի ապացույցն իրենց իսկ ստեղծած լեզգիական «Սամուր» կազմակերպությունն է, որի քաղաքական օրակարգում բացակայում են անկախության և ինքնավարության պահանջները:

Ժամանակի ընթացքում լեզգիական ազգային գործընթացում որոշակի նշանակություն սկսեց ձեռք բերել նոր բաղադրիչ՝ իսլամը: Դեռևս 1990-ականներից սաուդական միսիոներների միջոցով շրջան ներթափանցեց սուննի իսլամը իր սաուդական՝ սալաֆիական մեկնաբանությամբ[3]: Չեչենական պատերազմներին և դաղստանյան հակառուսական ռազմական գործողություններին զուգահեռ՝ լեզգիական շրջաններում մեծ տարածում ստացան իսլամական կրոնաքաղաքական գաղափարները (այդ թվում՝ արմատական, ինչը նկատի է առնում

---

[1] *Հակոբյան Ա.*, Լեզգիական գործոն, «Հանրապետական», թիվ 7 (27), 2005թ.:

[2] *Liz Fuller,* Does Azerbaijan Face A New Irredentist Threat?, http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2008/05/mil-080515-rferl01.htm

[3] *Igor Rotar,* Islamic Fundamentalism in Azerbaijan: myth or reality, The Jamestown, Volume 6, Issue 8 /August 31, 2000.

շարիաթական պետության ստեղծումը, ռազմական ջիհադը որպես մեթոդաբանություն կիրառելը և այլն): Լեզգի մի շարք երիտասարդներ անդամագրվեցին տարաբնույթ իսլամական ջամաաներում, որոնք գործում էին Դաղստանում և Չեչնիայում: Հատկանշական է, որ լեզգիական ազգային տարածքներում բնակչության մի զգալի հատվածը դարձավ սուննի կրոնական գործառույթի հետևորդ:

Ադրբեջանի իշխանությունները մինչ օրս լեզգիական խնդրի լուծումը տեսնում են ճնշումների և ուժային այլ մեթոդների մեջ: Ասվածի ապացույցն է այն, որ լեզգիական շրջաններում ժամանակ առ ժամանակ տեղի են ունենում կրոնական գործիչների, երիտասարդական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների, լրագրողների, մտավորականների ձերբակալություններ: Լեզգի հասարակական-քաղաքական գործիչներն ադրբեջանական իշխանություններին, որպես կանոն, մեղադրում են մայրենի լեզուն սովորելու հետ կապված անհաղթահարելի դժվարությունների[1] և վերջապես՝ լեզգիական շրջաններում սոցիալական տարաբնույթ խնդիրների (այդ թվում՝ գործազրկության) առկայության մեջ[2]:

Այս առումով հետաքրքրական է 2008թ. հունիսին Ադրբեջանում ապրող լեզգիների, ավարների և ծախուրների[3] միացյալ փաստաթուղթը, որն ունի «Ադրբեջանական պետական ֆաշիզմի դեմ» խորագիրը: Դրանում Ադրբեջանի լեզգիների, ավարների և ծախուրների միացյալ թիվը ներկայացված է մեկ միլիոն:

Հայտարարության մեջ ազգային փոքրամասնությունները միջազգային հանրությանը զգուշացնում են էթնիկ զտման և բռնի տեղահանման վտանգի մասին, ինչը հետևանքն է Ադրբեջանին բռնակցվելուն: Որպես ապացույց բերվում է Լեռնային Ղարաբաղի դեմ Ադրբեջանի ռազմական ագրեսիայի ժամանակ տասնյակ հազարավոր լեզգի, ավար և ծախուր երիտասարդների (որոնք ավելի մեծ թիվ են կազմել, քան ադրբեջանցիները) բռնի ռազմաճակատ ուղարկվելու փաստը:

Դիտարկում

- Այնքան էլ հիմնավոր չի թվում այն տեսակետը, թե անկախ Լեզգիստանի ստեղծման և Ադրբեջանում անջատողական պատերազմի մասին մտավախությունն անհիմն է, քանի որ լեզգիական ազգայնական շարժումն այլևս չունի լայն աջակցություն լեզգի բնակչության շրջանում, որը քաղաքականապես կազմակերպված չէ[4]: Ամեն պարագայում, լեզգիական քաղաքական օրակարգը, որի կարևորագույն բաղկացուցիչներն են քաղաքական երկու ձևաչափերի (անկախության և ինքնավարության) պահանջները, չի կորցրել իր նշանակությունը: Լեզգիական խնդիրն իրապես համարվում է Հյուսիսային Կովկասի ամենասուր և անկանխատեսելի խնդիրներից մեկը: Միևնույն ժամանակ, լեզգիական հասարակական և քաղաքական շրջանակները զիտակցում են խնդրին առնչվող ռիսկերը՝ որպես օրինակ ունենալով տարածաշրջանի էթնոքաղաքական հակամարտությունները:
- Էթնոքաղաքական շարժումների և իսլամական գործոնի ակտիվացումը տանում է Ադրբեջանի թուլացմանը[5]: Այդ պատճառով իսլամական և էթնիկ գործոնի շահարկումն

---

[1] Լեզգիական շրջաններում դասավանդվող հիմնական լեզուներն են ադրբեջաներենը կամ ռուսերենը: Նախակրթարաններում լեզգիերենը դասավանդվում է որպես օտար լեզու, շաբաթը երկու անգամ: Դասագրքերը բերվում են Ռուսաստանից, ինչը համարվում է ոչ այնքան նպատակահարմար ադրբեջանական իրողությանը:

[2] Նշենք, որ դժգոհության պատճառներից մեկը կապված է իշխանությունների կողմից շրջանը թուրք մսխեթցիներով և հայ-ադրբեջանական հակամարտության հետևանքով առաջ եկած ադրբեջանցի փախստականներով բնակեցնելու փաստի հետ:

[3] Ավարները և ծախուրները կովկասյան ծագում ունեցող ժողովուրդներ են:

[4] Օրինակ, *University of Maryland Center for International Development and Conflict Management. Minorities at Risk: Assessment for Lezgins in Azerbaijan, Online Report, 2004*

[5] Ադրբեջանական փորձագիտական հանրությունը գիտակցում է, որ երկրում առկա էթնիկ խնդիրները մեծ վտանգ են պարունակում: Այդ իսկ պատճառով ազգային տարածքներում առաջարկվում է իրականացնել սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումներ:

Ադրբեջանում կարող է հետաքրքրել տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական բոլոր խաղացողներին՝ Ռուսաստանին, Իրանին, Թուրքիային, ԱՄՆ-ին:

- Համարվում է, որ Ռուսաստանը լեզգիական գործոնն օգտագործում է իր կովկասյան քաղաքականության մեջ: Չի բացառվում, որ Ռուսաստանը վերահսկողություն ունենա լեզգիական, ինչպես նաև իսլամական կրոնաքաղաքական ռազմական առանձին խմբավորումների և շարժումների (այդ թվում՝ «Անտառային եղբայրների») նկատմամբ, որի օգնությամբ կարող է ազդեցության լծակներ ձեռք բերել Ադրբեջանի և այդ ճանապարհով՝ տարածաշրջանի էներգետիկ ռեսուրսների վրա:
- Միևնույն ժամանակ, Ադրբեջանում իսլամական գործոնի ակտիվացումը կարելի է դիտարկել նաև որպես կրոնաքաղաքական ծայրահեղական կառույցների միջոցով շրջանն ապակայունացնելու և այնտեղ լայն ազդեցություն ունեցող Ռուսաստանի դիրքերը թուլացնելու ձգտում, որին հետամուտ է Արևմուտքը:
- Հաշվի առնելով Ադրբեջանում ժամանակ առ ժամանակ էթնոքաղաքական և հասարակական զարգացումներում իսլամական գործոնի ակտիվացումը՝ որպես հնարավոր սցենար չպետք է բացառել, որ ապագայում Ադրբեջանը կարող է դառնալ «չափավոր իսլամական» տիպի պետություն (Թուրքիայի օրինակով), որը հետագայում կարող է ծառայել իսլամը դեպի Ռուսաստանի հյուսիսկովկասյան սուբյեկտներ «արտահանելու» հենակետ:

Արաքս Փաշայան
«Նորավանք» ԳԿՀ

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲԱԼԱՆՍԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՄԻՋԵՎ

Հոդվածում ներկայացված ռազմական վիճակագրական տվյալները հիմնվում են հիմնականում հեղինակավոր բրիտանական *«The International Institute for Strategic Studies»*-ի հրապարակած *«The Military balance»* տարեկան հաշվետվությունների և ռուսաստանյան *«Центр анализа стратегий и технологий»*-ի վերլուծական նյութերի, մասնավորաբար՝ *«Moscow defense brief»* ամսագրի տեղեկատվության վրա: Վերը նշված կազմակերպությունների տրամադրած տեղեկատվությունը մասամբ համադրվել է նաև ԶԼՄ-ում տեղ գտած ռազմական, ռազմատեխնիկական բնույթի տվյալների ու վերլուծականների հետ: Ներկայացվում են Հայաստանի (ԼՂՀ) ու Ադրբեջանի միջև ռազմական զուգակշռի վերջին տարիների վիճակագրական տվյալներն ու դրանց զարգացման դինամիկան:

Ստորև ներկայացված երկու աղյուսակներում բերված վիճակագրությունը հիմնված է գերազանցապես *«The International Institute for Strategic Studies»*-ի *«The Military balance-2006»*, *«The Military balance-2007»* և *«The Military balance-2008»* տարեկան հաշվետվությունների և *«Центр анализа стратегий и технологий»*-ի *«Moscow defense brief»*-ի տվյալների վրա: Աղբյուրներում առկա ռազմական տվյալների տարբերություններին դժվար է միանշանակ մոտեցում ցուցաբերել: Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը՝ նպատակահարմար ենք համարել միաժամանակ ներկայացնել երկու աղբյուրները:

Նախևառաջ, կփորձենք անդրադառնալ ռազմական զուգակշռի այն տեղեկատվությանը, որտեղ նկատելի են եղել որոշակի տեղաշարժեր կամ ոլորտի զարգացման դինամիկայի փոփոխություններ: Դա առաջին հերթին վերաբերում է հատկապես Հայաստանի ու Ադրբեջանի ԶՈւ վիճակագրությանը (վերջին տարիներին Հայաստանի ու Ադրբեջանի ռազմական բյուջեների զարգացման դինամիկայի մասին խոսվում է «*Հայաստանի ու Ադրբեջանի ռազմական բյուջեների դինամիկան 2003-2008թթ.» ենթաբաժնում*): *The International Institute for Strategic Studies. «The Military Balance-2006-2008»* աղբյուրների համաձայն, մասնավորաբար 2006-2008թթ. Հայաստանի ԶՈւ թվաքանակը նվազման միտում է արձանագրել, ի տարբերություն Ադրբեջանի, որի ԶՈւ թվաքանակը պահպանվել է: Այսպես, եթե 2006թ. Հայաստանի ԶՈւ թվաքանակը կազմում էր 48.160 զինծառայող, ապա 2007թ. այդ ցուցանիշը հաշվվում էր արդեն 43.641, իսկ 2008թ.՝ 42.080[1]: Մյուս՝ *«Центр анализа стратегий и технологий». журнал "Moscow defense brief"* աղբյուրի համաձայն, մասնավորապես 2008թ. Ադրբեջանի ԶՈւ-ում հաշվվել են 73.000 զինծառայող, իսկ Հայաստանի ԶՈւ թվաքանակը ներկայացված է ավելի ցածր, քան նախորդ աղբյուրում՝ շուրջ 40.000 զինծառայող: Ընդ որում, 2008թ. դրությամբ Ադրբեջանի ԶՈւ-ում Ռազմածովային ուժերում ծառայողների թիվը կազմել է շուրջ 2000, իսկ Ռազմաօդային ուժերում՝ 7900 (այս վիճակագրությունը պահպանվել է նաև 2006-2007թթ.): Այն պարագայում, երբ ՀՀ ԶՈւ Ռազմաօդային ուժերում զինծառայողների թիվը կազմել է շուրջ 3200:

Հայաստանի (ԼՂՀ) ու Ադրբեջանի միջև ռազմական զուգակշռի բազմակողմանի ուսումնասիրման համատեքստում կարևոր են նաև Միացյալ Նահանգների կողմից Հայաստանին ու Ադրբեջանին տրամադրվող «Արտաքին ռազմական աջակցության» տվյալները: Այսպես, *Աղյուսակ 1-ի* տվյալներից երևում է, որ 2006-2008թթ. Հայաստանին հատկացված ԱՄՆ արտաքին ռազմական աջակցության չափաքանակը կայուն նվազման միտում է ունեցել (2006թ. այն կազմել է $3,9 մլն, 2007թ.՝ $3,5, իսկ 2008թ.՝ ընդամենը $3,0 մլն): Ինչ վերաբերում է

[1] Հայաստանի ԶՈւ թվաքանակի փոփոխության հետ կապված, ցավոք, աղբյուրում որևէ մեկնաբանություն չի տրվում: Կարելի է ենթադրել, որ դա կարող է պայմանավորված լինել կամ երկրի ժողովրդագրական խնդիրներով, որն, ի դեպ, ավելի տրամաբանական է, կամ էլ կարելի է դիտել որպես պետական քաղաքականություն:

Ադրբեջանին հատկացված արտաքին ռազմական աջակցությանը, ապա 2006թ. այն եղել է նույնքան, որքան Հայաստանինը ($3,9 մլն), իսկ 2007թ. այդ ցուցանիշը կազմել է $4,5 մլն: 2008թ. Ադրբեջանին հատկացված ԱՄՆ արտաքին ռազմական աջակցության չափը որոշակիորեն զիջել է 2007թ.՝ $4,3 մլն *(Հայաստանին ու Ադրբեջանին, ինչպես և Վրաստանին հատկացված ԱՄՆ ռազմական աջակցության տվյալների համեմատական վերլուծականին կարող եք մանրամասն ծանոթանալ նաև Հավելվածում):*

Աղյուսակ 1

Ռազմական զուգակշիռը Հայաստանի (ԼՂՀ) և Ադրբեջանի միջև 2006-2008թթ.

Երկիր	Ռազմական բյուջե, $ մլն	ԱՌԱ* (ԱՄՆ), $ մլն	Զինված Ուժեր	Ռազմական տեխնիկա							
				Տանկ	Զրահապատ մարտական մեքենա[1]	Հետևակի զրահապատ մեքենա[2]	Հրետանի	Մարտ. ինքնաթիռ	Մարտ. ուղղաթիռ	Ռազմանավ[3]	Երկկենցաղ ռազմանավ *(Amphibious)*
Հայաստան											
2006	183	3,9	48,160	110	104	140	229	16	34	-	-
2007	295	3,5	43,641	110	104	140	229	16	33	-	-
2008	351	3,0	42,080	110	104	140	229	16	33	-	-
Ադրբեջան											
2006	658	3,9	66,740	220	127	468	270	47	35	11	5
2007	936	4,5	66,740	220	127	468	270	47	35	11	5
2008	-	4,3	66,740	220	127	468	270	47	35	7	5
ԼՂՀ											
2006	չի նշված	-	15,000+	70+	100+	չի նշված	100+	-	-	-	-
2007	չի նշված	-	~18,000	70+	100+	չի նշված	100+	-	-	-	-
2008	չի նշված	-	~18,000/ 20,000	70+	100+	չի նշված	100+	-	-	-	-

Աղբյուրը՝ *The International Institute For Strategic Studies. «The Military balance_2006/2008»* տարեկան հաշվետվություններ.
* ԱՌԱ – Արտաքին ռազմական աջակցություն *(Foreign Military Assistance_FMA* կամ *Foreign Military Financing_FMF)*

Աղյուսակ 2

Ռազմական զուգակշիռը Հայաստանի (ԼՂՀ) ու Ադրբեջանի միջև 2008թ. տարեսկզբին

Քանակը	Ադրբեջան	Հայաստան	ԼՂՀ	Հայաստանում տեղակայված ռուսական ռազմակայանները
Զինված ուժեր, հազ.	73	40	25	4
Տանկ	220 + 98(հին)	114	316	74
Զրահապատ մարտական մեքենա	382	288	324	224
Զրահապատ մարդատար մեքենա *(armoured tractors)*	393	շուրջ 100	չի նշված	107
Ինքնագնաց հրետանի	37	38	24	12

---

[1] AIFV-Armoured infantry fighting vehicle /BMP/
[2] APC – Armoured personnel carrier /BTR/
[3] Ռազմանավ (պահակային և առափնյա + ականակիր)

Քանակը	Ադրբեջան	Հայաստան	ԼՂՀ	Հայաստանում տեղա-կայված ռուսական ռազմակայանները
Քարշակ հրետանային համակարգ	156	121	254	60
Բազմակի օգտագործման հրթիռային համակարգ *(multiple-launch rocket system)*	56	51	44	8
Նռնականետ համակարգ *(grenade launchers)*	22	19	շուրջ 100	4
Մարտական/տակտիկական հրթիռային համակարգ	-	8	-	-
Մարտական ինքնաթիռ	70	18	-	14
Մարտական ուղղաթիռ	15	14	-	-

Աղբյուրը՝ *«Центр анализа стратегий и технологий». «Moscow defense brief»* հանդես

Հայաստանի ու Ադրբեջանի ռազմական բյուջեների զարգացման դինամիկան 2003-2008թթ.

Ռազմական վիճակագրությունում առանձնահատուկ տեղ է հատկացվում այդ թվում և Ադրբեջանի ու Հայաստանի ռազմական բյուջեների տվյալներին ու դրանց զարգացմանը 2003-2008թթ. կտրվածքով, իսկ դրանց համեմատական վերլուծականն ու հետևությունները ավելի քան կարևոր ու մտահոգիչ են մեր տարածաշրջանի անվտանգության ու կայունության ապահովման համատեքստում: Խոսքը մասնավորաբար վերաբերում է Ադրբեջանի ռազմական բյուջեի ծավալների կտրուկ աճման միտումներին, ինչը կարելի է նկատել նաև ստորև պատկերված գրաֆիկից: 2003-2008թթ. Ադրբեջանի ռազմական բյուջեն կտրուկ աճման միտում է արձանագրել հատկապես 2005թ. սկսած. այսպես, եթե 2005թ. այն հաշվվում էր $321 մլն, ապա 2006թ. այդ ցուցանիշն ավելի քան կրկնապատկվել է՝ կազմելով $662 մլն: Երկրի ռազմական բյուջեի ավելացման դինամիկան պահպանվում է նաև հաջորդ տարիներին, այդ թվում և 2008թ. դրությամբ: Արդյունքում՝ 2005թ. ի վեր կտրուկ աճել է Հայաստանի ու Ադրբեջանի ռազմական բյուջեների ծավալների միջև տարբերությունը հօգուտ վերջինի: Այսպես, եթե 2003թ. Ադրբեջանի ռազմական բյուջեն գերազանցում էր Հայաստանի ռազմական բյուջեն 1,7 անգամ, իսկ 2005թ.՝ 2,2, ապա 2006թ. այդ տարբերությունը կազմում էր 3,5 անգամ, 2007թ.՝ 3,0: 2008թ. Հայաստանի ռազմական բյուջեն զիջում էր հարևան հանրապետության համապատասխան ցուցանիշին շուրջ 3,2 անգամ:

Միևնույն ժամանակ, սակայն, պետք է նկատել նաև, որ նշված ժամանակաշրջանում և հատկապես վերջին տարիներին Հայաստանի նկատմամբ Ադրբեջանի ռազմական բյուջեի ծախսերի կտրուկ աճման միտումը, թերևս, պայմանավորված է ոչ այնքան վերջինի ընդհանուր բյուջեից ռազմական ոլորտին տրամադրվող ֆինանսների ավելացմամբ, որքան հարևան հանրապետության տարեկան պետբյուջեի ընդհանուր եկամուտների ծավալների մեծացմամբ: Համենայնդեպս, դրա մասին են խոսում երկու երկրների պետբյուջեներից ռազմական ոլորտին հատկացվող միջոցների տոկոսաչափերի տվյալները: Այսպես, 2007թ. Հայաստանի ռազմական բյուջեն կազմել է երկրի պետբյուջեի 5,3%-ը[1], իսկ 2008թ.՝ ընդամենը 5,9%-ը (2008թ. Հայաստանի բյուջեն, ըստ ոչ պաշտոնական տվյալների, հաշվվել է $2,28 մլրդ): Ինչ վերաբերում է Ադրբեջանին, ապա 2007թ. երկրի ռազմական ծախսերը, ըստ ԱՄՆ ԿՀՎ տվյալների, կազմել են ընդհանուր բյուջեի ($6,755 մլրդ) 7,1%-ը, իսկ 2008թ. այդ ցուցանիշը հաշվվում էր 7,4% (2008թ. Ադրբեջանի բյուջեն արդեն հաշվվում էր $9,070 մլրդ):

[1] ԱՄՆ ԿՀՎ տվյալներով, 2007թ. Հայաստանի պետբյուջեն կազմել է $1.666 մլրդ:

Աղյուսակ 3

Հայաստանի և Ադրբեջանի ռազմական բյուջեն 2003-2008թթ., $ մլն

Երկիր	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Հայաստան	81	100	144	187	312	382
Ադրբեջան	144	247	321	662	941	1211

Աղբյուրը՝ *«Центр анализа стратегий и технологий». «Moscow defense brief»* հանդես

2002-2007թթ. Ադրբեջանին հատկացված ռազմական տեխնիկան՝ ըստ մատակարար երկրների

Աղյուսակ 4-ում ներկայացվում է 2000-2007թթ. կտրվածքով Ադրբեջանին հասցեագրված ռազմամթերքի այն մատակարարումների վիճակագրությունը (ըստ մատակարար երկրների), որը հաղորդագրվել կամ հնչեցվել է: Այս տեսանկյունից աղյուսակում բերված տվյալները, ըստ էության, կփոխակերպեն ընդհանուր պատկերը, եթե հաշվի առնենք Թուրքիայի կողմից Ադրբեջանին տրամադրվող ռազմական տեխնիկայի մեծ ծավալների մատակարարումները, որոնք հիմնականում հրապարակման ենթակա չեն:

Աղյուսակի համաձայն, սույն ժամանակահատվածում մատակարար երկրների ցուցակում գերակշռում է մասնավորաբար Ուկրաինան: Վերջինի կողմից Ադրբեջանին հատկացված ռազմական տեխնիկայի շարքում առանձնահատուկ պետք է նշել 2006-2007թթ. կտրվածքով 12 միավոր *MiG-29* մարտական և 2 միավոր *MiG-29UB* մարտական-ուսումնական ինքնաթիռների հատկացման հանգամանքը: Երկու խոսք *MiG-29* ռմբակոծչի ռազմատեխնիկական բնութագրերի վերաբերյալ. մարտական ինքնաթիռը գերձայնային ռեակտիվ ռմբակոծիչ է, որը զինված է 6 միավոր *AA-10 Alamo* կամ *AA-11 Archer* «օդ-օդ» տեսակի հրթիռներով (իսկ ավելի վաղ շրջանում՝ *AA-8* և *AA-9* տեսակի): Ռմբակոծիչը նախատեսված է սեփական ցամաքային զորքերն ու օբյեկտները հակառակորդի օդային հարձակումներից պաշտպանելու, հակառակորդի ռազմական ավիացիայի օդային հետախուզությանը հակազդելու համար՝ ցերեկային ու գիշերային, այդ թվում և եղանակային բարդ պայմաններում: Բացի միջին ու մոտ հեռավորության օդային նպատակակետերից, ինքնաթիռը կարող է խոցել նաև ցամաքային ու ծովային շարժական ու անշարժ նպատակակետերը: Որոշ ոչ պաշտոնական աղբյուրների համաձայն, ներկայում *MiG-29* ռմբակոծչի շուրջ 600 միավոր շահագործվում են նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների զինված ուժերի կազմում: Ինքնաթիռն արտահանվել է շուրջ 10 երկրներ: Ինչ վերաբերում է *MiG-29UB* մարտական-ուսումնական ինքնաթիռին, ապա վերջինս զինված է 1 միավոր *ГШ-301* 30-մմ հրանոթով (150 փամփուշտներով), մինչև 6 միավոր օդային մերձամարտի համար նախատեսված Р-73 տեսակի հրթիռներով:

Ուկրաինայի կողմից Ադրբեջանին հատկացված ռազմական տեխնիկայից նշենք նաև 45 միավոր *T-72* տեսակի տանկի, 36 միավոր *M-46* 130-մմ քարշակ հրետանու, 12 միավոր *9RK58 Smerch* բազմակի օգտագործման հրթիռային համակարգի, 85 միավոր *PM-38* քարշակ նռնականետ համակարգի մատակարարման մասին:

Հայաստանի պաշտպանական անվտանգության տեսանկյունից կարևորվում է նաև Վրաստանի կողմից Ադրբեջանին հատկացված ռազմական տեխնիկայի վերաբերյալ վիճակագրությունը. մասնավորապես 2002-2005թթ. Վրաստանն Ադրբեջանին է տրամադրել 12 միավոր *Su-25* ռմբակոծիչ և 1 միավոր Su-25UB մարտական-ուսումնական ռմբակոծիչ ինքնաթիռ: Ի դեպ, Su-25 զրահապատ ռմբակոծիչը նախատեսվում է մարտադաշտում ցամաքային զորքերին անուղղակի աջակցություն ցուցաբերելու համար, նպատակակետի թե՛ ցերեկային, թե՛ գիշերային տեսանելիության պայմաններում: Նշենք նաև, որ ներկայում *Su-25*-ը ՌԴ ռազմաօդային ուժերի հիմնական ռմբակոծիչ ինքնաթիռն է: Կիրառվել է նաև վրաց-հարավօսական օգոստոսյան ռազմական բախումների ընթացքում: Ինչ վերաբերում է *Su-25UB* մարտական-ուսումնական ռմբակոծիչ ինքնաթիռին (ոչ պաշտոնական անվանումը՝ «Գրաչ»),

ապա այն հագեցած է ժամանակակից պահանջներին համապատասխանող սպառազինությամբ: Մարտական ինքնաթիռը կրում է «օդ-ցամաք» կառավարվող հրթիռներ, որոնց օգնությամբ հնարավոր է դառնում բոլոր տեսակի տանկերի ու զրահատեխնիկայի ոչնչացումը, իսկ «օդ-օդ» հրթիռներով ոմբահարում է օդային նշանակետերը:

Աղյուսակ 4

2000-2007թթ. Ադրբեջանին հասցեագրված ռազմամթերքի հայտնի մատակարարումները

Տեսակը	Քանակը	Մատակարար երկիր	Մատակարարման տարեթիվը
T-72 տանկ	45 60 1	Ուկրաինա Բելառուս Սլովակիա	2004 – 2006 2005 – 2006 2002
BMP-1 զրահապատ մարտական մեքենա	2	Ուկրաինա	2005
BTR-3U զրահապատ մարդատար մեքենա	3	չի նշված	2006
M-46 130-մմ քարշակ հրետանի	36	Ուկրաինա	2002
MT-12 100-մմ հակատանկային հրետանի	72	Բուլղարիա	2002
9RK58 Smerch բազմակի օգտագործ. հրթիռային համակարգ	12	Ուկրաինա	2004 – 2005
PM-38 քարշակ նռնականետ համակարգ	85	Ուկրաինա	2005 – 2006
MiG-29 մարտական ինքնաթիռ	12	Ուկրաինա	2006 – 2007
MiG-29UB մարտական-ուսումնական ինքնաթիռ	2	Ուկրաինա	2006
Su-25 ռմբակոծիչ	12	Վրաստան	2002 – 2005
Su-25UB մարտական-ուսումնական ռմբակոծիչ ինքնաթիռ	1	Վրաստան	2005
L-39 ուսումնական	12	Ուկրաինա	2006
AB-25 պարեկային ռազմանավակ	1	Թուրքիա	2000
Point class տեսակի պարեկային ռազմանավակ	1	ԱՄՆ	2003
Փոքր տեսակի պարեկային ռազմանավակ	2	ԱՄՆ	2001
	30	Թուրքիա	2001 – 2005

Աղբյուրը՝ *«Центр анализа стратегий и технологий». журнал "Moscow defense brief"*

Կարեն Վերանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

Հավելված 1

ԱՄՆ ռազմական/անվտանգության աջակցությունը Հարավային Կովկասում՝ ըստ ոլորտների և ընդհանուր արդյունքների. 2000-2007թթ.[1], $հազ.

Հայաստան								
Ծրագիր	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Արտաքին ռազմական աջակցություն/ FMF	--	--	4.000	3.000	2.485	7.936	3.960	3.500
Ուսուցում և զինում/IMET	--	--	400	750	869	819	743	790
Չտարածում,ականազերծում/հակա-ահաբեկչ. /NADR-ATA	--	--	--	--	--	332	165	1.000
Զենքի արտահանման վերահսկում և սահմանային անվտանգ./NADR-EXBS	--	1.000	870	1.850	300	300	700	1.040
Ականազերծում/NADR-HD	300	850	1.200	750	--	--	--	--
Խաղաղության կորպուս/Peace Corps	1.397	1.343	1.331	1.333	1.604	1.678	1.882	1.814
P.L. 480 Title II[2]	--	742	--	--	--	1.098	--	--
Ընդհանուր	**1.697**	**3.935**	**7.801**	**7.683**	**5.258**	**12.163**	**7.450**	**8.144**
Ադրբեջան								
Ծրագիր	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Արտաքին ռազմական աջակցություն/ FMF	--	--	4.000	3.000	2.485	7.936	3.960	4.500
Ուսուցում և զինում/IMET	--	--	377	750	1.084	879	743	885
Չտարածում,ականազերծում/հակա-ահաբեկչ. /NADR-ATA	--	--	--	--	--	808	400	948
Զենքի արտահանման վերահսկում և սահմանային անվտանգ./NADR-EXBS	100	500	4.100	1.850	600	1.545	1.650	1.405
Ականազերծում/NADR-HD	500	850	1.200	1.380	2.468	3.500	2.800	2.500
Թեթև սպառազինություն/NADR-SALW	--	--	--	--	--	400	--	--
Խաղաղության կորպուս/Peace Corps	--	--	--	1.223	1.326	1.440	1.794	1.883
Խաղաղապահ գործող./PKO	--	--	1.000	--	--	--	--	--
P.L. 480 Title II	--	--	--	--	2.883	1.545	1.939	--
Ընդհանուր	**600**	**1.350**	**10.677**	**8.203**	**10.846**	**18.053**	**13.286**	**12.121**
Վրաստան								
Ծրագիր	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Արտաքին ռազմական աջակցություն/ FMF	3.000	4.478	31.000	7.000	12.000	11.904	11.880	10.000
Ուսուցում և զինում/IMET	409	475	889	1.200	1.228	1.413	1.200	1.235
Չտարածում,ականազերծում/հակա-ահաբեկչ. /NADR-ATA	--	--	--	--	--	941	1.804	1.014
Զենքի արտահանման վերահսկում և սահմանային անվտանգ./NADR-EXBS	--	--	--	--	--	--	--	2.000
Ականազերծում/NADR-HD	27	1.000	1.100	1.100	1.500	3.000	950	1.500
Թեթև սպառազինություն/NADR-SALW	--	--	--	--	--	405	650	--
Խաղաղության կորպուս/Peace Corps	334	1.118	1.182	1.404	1.525	1.656	1.799	1.944
Խաղաղապահ գործող./PKO	--	--	340	--	3.000	--	--	--
P.L. 480 Title II	--	--	--	--	2.974	1.594	1.406	--
Ընդհանուր	**3.770**	**7.071**	**34.511**	**10.704**	**22.227**	**20.913**	**19.689**	**17.693**
ԱՄՆ ռազմական ընդհանուր ֆինանսական աջակցությունը Հարավային Կովկասին 2000-2007թթ.								
Երկիր	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Հայաստան	1.697	3.935	7.801	7.683	5.258	12.163	7.450	8.144
Ադրբեջան	600	1.350	10.677	8.203	10.846	18.053	13.286	12.121
Վրաստան	3.770	7.071	34.511	10.704	22.227	20.913	19.689	17.693

[1] Վիճակագրությունը հիմնված է ԱՄՆ Պետդեպարտամենտի պաշտոնական ամենամյա հաշվետվությունների և տեղեկատվական այլ աղբյուրների վրա (նշենք, որ այդ զեկույցներում ներկայացված վիճակագրությունը զերծ չէ որոշակի թվային անճշտություններից):

[2] *Public Law 480; Title II* - «Անհրաժեշտ սննդի աջակցություն», որի երկրորդ կետը *(Title II)* նախաձեռնում ու ֆինանսավորում է ԱՄՆ Զարգացման միջազգային գործակալությունը *(USAID):*

Հապավումներ, անգլ.:

PKO *- Peacekeeping Operations*
IMET *-International Military Education Training*
FMF *- Foreign Military Financing*
NADR *- Nonproliferation, Anti-terrorism, Demining, and Related Programs*
NADR-EXBS *- Export Control and Related Border Security Assistance (EXBS) program funded through the Nonproliferation, Anti-terrorism, Demining, and Related Programs-NADR*
NADR-ATA *- Anti-Terrorism Assistance*
NADR-HD *- Humanitarian Demining Program*
NADR-SA/LW *- Small Arms and Light Weapons*
P.L. 480 Title II - *Public Law 480, Food For Peace Program*

Հավելված 2

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը և անվտանգության գոտին
(քարտեզը վերցված է «Միջազգային ճգնաժամային խումբ» կազմակերպության 2007թ. նոյեմբերի 14-ի զեկույցից)

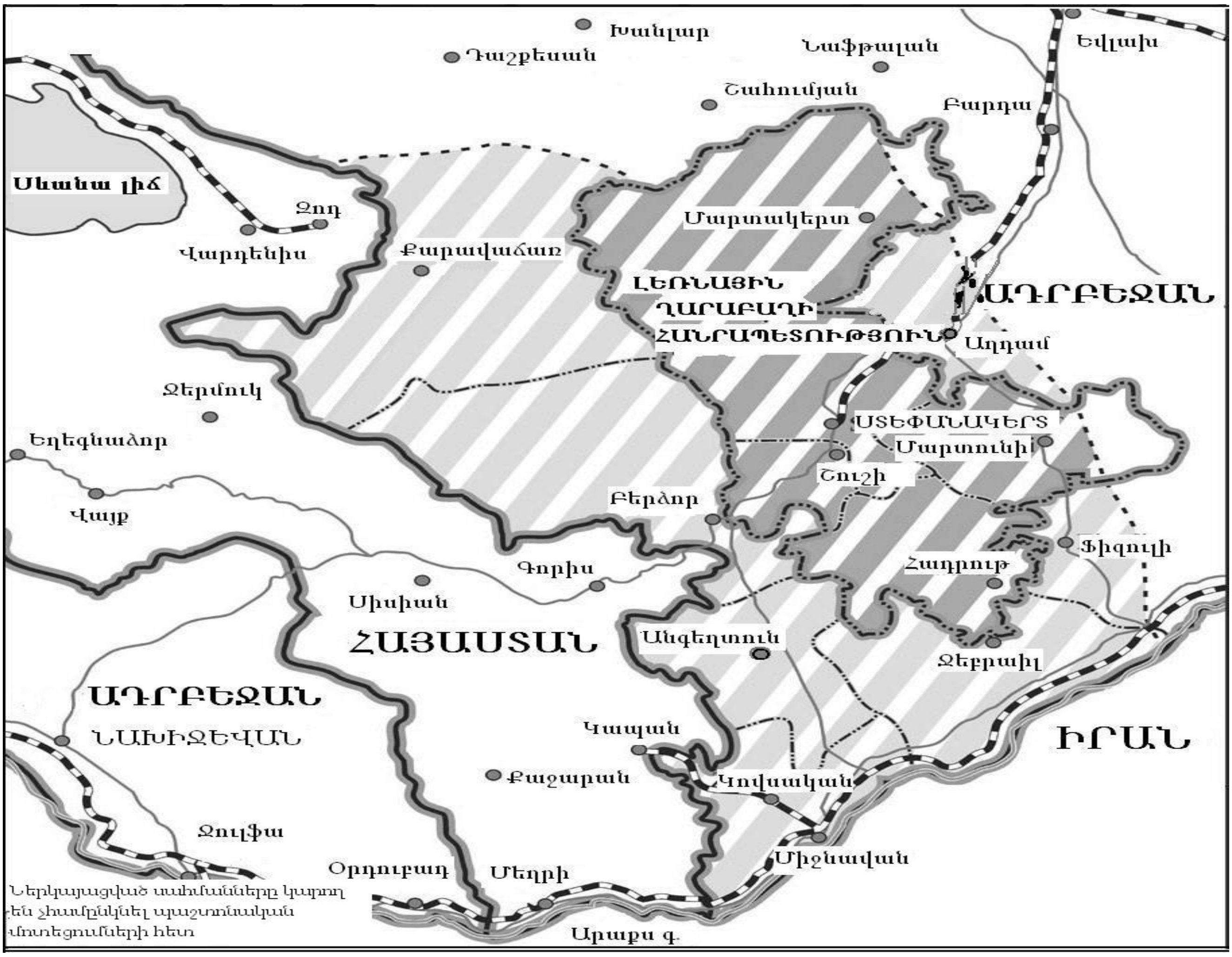

International Crisis Group. Nagorno-Karabakh_Risking War.

МЕЖДУ КОРРУПЦИЕЙ И МИЛИТАРИЗАЦИЕЙ: НОВЫЙ ДОКЛАД МЕЖДУНАРОДНОЙ КРИЗИСНОЙ ГРУППЫ О РЕФОРМЕ ОБОРОННОГО СЕКТОРА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Введение

29 октября 2008г. Международная кризисная группа (*ICG*) опубликовала краткий аналитический доклад (*Policy Briefing*) «Азербайджан: управление и реформа оборонного сектора». Впервые за долгое время опубликован доклад по ситуации в вооруженных силах Азербайджана, подготовленный авторитетной международной аналитической организацией и претендующий на объективность. Доклад ставил перед собой как минимум две основные задачи: общий и реалистичный обзор достаточно закрытой тематики нынешнего состояния вооруженных сил Азербайджана и детальный анализ процессов их реформирования в соответствии с западными стандартами, а также оценка возможностей оперативной совместимости азербайджанской армии в рамках взаимодействия со структурами НАТО и вооруженными силами ведущих западных стран.

Естественно, в докладе был сделан особый упор и на карабахской тематике и изучении реалистичности возобновления боевых действий в зоне конфликта. В докладе четко указывалось, что война в Карабахе в настоящее время маловероятна и нежелательна для военно-политического руководства Азербайджана. Однако, с другой стороны, эксперты *ICG* отмечают, что в долгосрочной перспективе «фрагментированные, разделенные, подчиняющиеся только президенту, нетранспарентные, коррумпированные и внутренне феодализированные вооруженные силы могут слишком легко втянуться в военные действия в интересах внутренней борьбы за власть»[1].

Доклад *ICG* подготовлен с использованием богатого фактологического материала, с интервьюированием значительного количества привлеченных азербайджанских и международных военных экспертов, на основе чего авторами сделан достаточно объективный и детальный анализ нынешнего состояния вооруженных сил Азербайджана и проводимых в этой стране военных реформ.

Общий анализ доклада

В целом, в докладе значительное место уделено такой важной особенности становления и функционирования вооруженных сил Азербайджана, как их постоянная зависимость от внутриполитического расклада и приоритетов сохранения власти нынешней политической элитой страны. С одной стороны, армия, как и иные силовые структуры Азербайджана, является главной опорой правящего режима. Но, с другой стороны, история перманентных военных переворотов (и неудачных попыток путчей) в Азербайджане в первой половине 1990-х гг. вынуждает власти с особым вниманием подходить к вопросу жесткого контроля над военной элитой и генералитетом, недопущению повышения их влияния в политической и экономической жизни страны. Именно исходя из этих обстоятельств, министерство обороны Азербайджана уже долгие годы возглавляет «политически благонадежный» Сафар Абиев – с 1995г. самый несменяемый «долгожитель» среди министров обороны в Европе и на всем пространстве ОБСЕ, а главой МВД с 1994г. является Рамиль Усубов!

---

[1] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform // Europe Policy Briefing №50, International Crisis Group, 29 October 2008. P.1.

Отсюда и феномен перманентного создания различного рода параллельных и «элитных» силовых структур, зачастую с дублирующими функциями, серьезно снижающими их эффективность. Однако это позволяет властям использовать сбалансированную политику «разделяй и властвуй» для недопущения усиления какой-либо из силовых структур в Азербайджане. В условиях настолько фрагментированного сектора безопасности и обороны, когда «правящая элита больше опасается внутренних угроз, чем внешних вызовов», престиж и желание служить в правоохранительных структурах намного выше, чем в армии. Внутренние и пограничные войска и тем более силы безопасности и правительственной охраны в Азербайджане оснащены и обучены намного лучше, чем армейские подразделения, и гораздо многочисленнее[1]. Ситуация, кстати, очень похожая на аналогичное соотношение армии и сил внутренней безопасности во многих арабских странах Ближнего Востока, где «наличие многочисленных силовых структур позволяло власти рассчитывать, что различные вооруженные формирования, часто соперничавшие друг с другом, могли служить определенным барьером на пути создания антирежимной коалиции»[2].

Одними из наиболее негативных производных от вышеуказанных проблем азербайджанской армии являются такие глубоко укоренившиеся явления, как социальный протекционизм, коррупция, непотизм и унаследованная еще с советских времен дедовщина. Как подчеркивается в докладе *ICG*, в вооруженных силах страны, находящейся практически в состоянии войны, особенно невыносимый для призывников уровень коррупции, дедовщины, насилия со стороны офицеров и плохих условий службы наблюдаются именно в прифронтовых и приграничных воинских частях. Поэтому те из призывников, которые имеют такую возможность, за деньги переводятся из приграничных воинских частей в тыловые или же предпочитают служить во внутренних войсках и иных военизированных структурах Азербайджана[3]. В октябре 2008г. весь Азербайджан потрясли два видеоролика, опубликованные на интернет-сайте *YouTube*, которые показывали сцены избиения и издевательств над азербайджанскими солдатами со стороны их сослуживцев[4]. Хотя первоначально военное ведомство назвало эти кадры сфальсифицированными, тем не менее, в дальнейшем, под влиянием участившихся публикаций в СМИ, было вынуждено признать их достоверность[5]. В июне 2008г. оппозиционная газета опубликовала статью и фотографию о том, как солдаты азербайджанской армии пасут овец своего командира[6]. Все указанные публикации в азербайджанских СМИ и комментарии независимых экспертов свидетельствует о серьезности проблем с дедовщиной, коррупцией и нарушением прав военнослужащих в современной азербайджанской армии.

Коррупция является ощутимой проблемой также в вопросе закупок и снабжения. Нетраспарентность и отсутствие парламентского и гражданского контроля над проводимыми тендерами на поставки продовольствия и иных закупок в интересах вооруженных сил создают чрезвычайно благоприятную почву для коррупции на самых различных уровнях военного ведомства. Еще более заметны элементы коррупции при многомиллионных закупках за рубежом различных видов вооружения и военной техники. Зачастую в азербайджанскую армию поступают устаревшие или технически неисправные вооружение и военная техника (ВВТ), эксплуатация которых только с начала 2008г. привела к гибели более чем 10 азербайджанских военнослужащих[7]. Участившиеся факты неисправности ВВТ и гибели военнослужащих, даже в

---

[1] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.11.

[2] См. подробнее: *Ахмедов В.* Армия и власть на Ближнем востоке: от соперничества к сотрудничеству // ИИИБВ, 19.02.2007.

[3] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.6-8.

[4] www.youtube.com/watch?v=51OZpSKK6Es; www.youtube.com/watch?v=w3uTltGxU0w.

[5] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.6-8.

[6] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.9.

[7] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.8.

условиях закрытости азербайджанской медии, периодически отражаются в виде критических высказываний и статей местных военных экспертов и представителей СМИ[1].

Естественно, все это крайне негативно сказывается на уровне кадрового состава, качестве обучения военнослужащих и степени получаемых знаний курсантами военных училищ и призывниками. Военные институты и училища имеют самую низкую привлекательность и требования к абитуриентам. Для восполнения численности курсантов в последние три года выбывшие из гражданских вузов абитуриенты и студенты принудительно направляются прямо в военные училища. Уровень обучения в военных училищах Азербайджана невысок, серьезно стоит проблема коррупции. После того, как в 2002г. турецкие военные инструкторы и преподаватели Бакинской высшей военной школе имени Г.Алиева были заменены азербайджанцами, это вызвало серьезные волнения, свыше 2000 курсантов организовали акции протеста против царящей в этом вузе коррупции и плохих условий обучения, а некоторые курсанты покинули школу. Еще меньше внимания, как отмечают эксперты Международной кризисной группы, в азербайджанской армии уделяется подготовке и обучению призывников[2].

Серьезные проблемы с соблюдением фундаментальных прав человека и политических свобод зеркально отражаются на вооруженных силах страны. В Азербайджане фактически нет альтернативной военной службы, а формально принятый в 1992г. еще президентом А.Эльчибеем закон так и не используется. Практически нет никакого парламентского или гражданского контроля над вооруженными силами, характерна полная закрытость военной сферы, СМИ имеют лишь формальную возможность освещать происходящее внутри армии. Несмотря на давление со стороны структур НАТО, реформы в сфере гражданского и парламентского контроля над сектором безопасности в Азербайджане в основном лишь показного характера. В отличие от регулярно проводимых в соседних Армении и Грузии парламентских слушаний и отчетов министров обороны перед парламентариями, министр обороны Азербайджана (как и остальные министры «силового блока») никогда не выступал с отчетом перед парламентом страны. Азербайджан даже не рассекретил детали своих Индивидуальных планов действий по партнерству с НАТО (*IPAP*), принятых в 2005 и 2007 гг., в отличие от тех же Армении и Грузии, которые не только предоставили *IPAP* общественности своих стран, но и ознакомили с конкретными планами мероприятий в рамках их реализации[3].

Как указывают эксперты *ICG*, основываясь в том числе на мнении представителей азербайджанских НПО и ряда политических деятелей, проблемы с соблюдением прав человека и основных свобод в стране являются серьезным препятствием для проведения эффективных военных реформ, в том числе введения компонентов профессиональной армии. «Переход к профессиональной армии связан с правами человека и большим гражданским контролем над армией», – отмечают азербайджанские эксперты[4]. А так как это может привести к снижению уровня коррупции и социального протекционизма, ослабит возможности властей опираться на армию во внутриполитических целях, то, соответственно, приводит к противодействию с их стороны реальному военному реформированию и усилению гражданского контроля над вооруженными силами Азербайджана.

---

[1] В январе 2008г. потерпел аварию и упал в Каспийское море учебно-боевой истребитель Миг-29, погибли 2 пилота. В конце сентября во время учений в Нахичеване взорвался во время выстрела снаряд в стволе танка, погибли 3 танкиста. В середине октября 2008г. в ходе учений в Шамкорском районе загорелась БМП, в результате чего погибли 3 военнослужащих. В последнее время многие азербайджанские эксперты и журналисты стали чаще упоминать о проблемах с эксплуатацией старой военной техники, в основном закупленной в Украине, в результате чего увеличилось количество пострадавших военнослужащих. См. подробнее: Азербайджан покупает старые танки? // www.day.az/news/politics/132600.html; Погибли трое военнослужащих азербайджанской армии // www.day.az/news/society/133202.html; Жертвами украинского танкостроения стали трое военнослужащих в Азербайджане // www.regnum.ru/news/1059485.html; *Сумеренли Дж.* У армии должна быть стратегия вооружений // Зеркало, 25.10.2008.

[2] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.9-10.

[3] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.14-15.

[4] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.12.

В целом, авторы доклада довольно критично оценивают прогресс в осуществлении Азербайджаном реформ в военной сфере, особенно в вопросе совместимости азербайджанской армии с западными военными стандартами. В докладе отмечается, что августовская война 2008г. между Грузией и Россией также серьезно сказалась на приоритетах Азербайджана и сделала его «менее готовым к продвижению в вопросах интеграции с НАТО»[1].

«Дуализм» военной организации в Азербайджане, когда при сохранении «советского военного наследия», укоренившегося коррумпированного и закостенелого мышления генералитета проводятся косметические реформы (в частности, в организационно-штатной структуре и системе управления вооруженными силами[2]) в соответствии с «западными» стандартами, в реальности мало сказывается на боеспособности азербайджанской армии и тем более оперативной совместимости со структурами НАТО. Внутри азербайджанской армии создаются как бы «два различных стандарта», в результате чего комплектация более профессиональными молодыми офицерами, обученными в Турции или в ряде западных военных училищ, усложняется. Выпускники турецких военных училищ (или обученные в Азербайджане под руководством турецких инструкторов) остаются мало востребованными и зачастую вынуждены покидать армию или переводиться в более престижные правоохранительные органы или частные охранные службы[3].

Естественно, что сама по себе механическая имплементация западного военного опыта и стандартов в условиях постсоветских армий столь же малоэффективна и даже опасна. Например, военные эксперты объясняют неожиданно быструю деморализацию и коллапс грузинской армии в ходе августовских боев 2008г. с российскими войсками в Южной Осетии и Абхазии излишней верой грузинского военно-политического руководства в *априори* бесспорное превосходство так называемых «западных военных стандартов» над «незападными». Ведь в военной сфере, как и во многих других сферах общественно-политической жизни, «имитационное» и показное наложение «западных стандартов» абсолютно не дает никаких гарантий их эффективного функционирования. Приводя аналогию с неожиданно быстрым развалом армии Южного Вьетнама в 1975г., эксперты отмечают, что, как и грузинские войска, южновьетнамская армия была хорошо оснащена и вооружена американским оружием, построена и обучена в соответствии с американскими военными стандартами и уставами и под руководством американских военных инструкторов, но в очень короткое время была разгромлена армией Северного Вьетнама, представляющей из себя некий гибрид местной специфики полупартизанских формирований с использованием советской и китайской военной организации, тактики и вооружения. «Сами по себе «западные стандарты» военной организации не гарантируют превосходство над «незападными» армиями»[4]. Анализ осуществляемых в настоящее время в азербайджанской армии военных реформ позволяет предположить, что военно-политическое руководство Азербайджана также, по всей видимости, пошло по аналогичному пути декларативного копирования «западных стандартов» вместе с численным наращиваем ВВТ и личного состава вместо реального повышения боеспособности своих вооруженных сил путем глубоких структурных реформ в системе управления, комплектования и кадров. В результате, как подчеркивают эксперты *ICG*, стереотипно мыслящее военное руководство лишь использует «пронатовскую» пропаганду и формально имплементирует западные военные стандарты, что не может серьезно сказаться на повышении боеспособности азербайджанской армии[5].

---

[1] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.1.

[2] Например, перераспределение сфер компетенции между министерством обороны и Генеральным штабом, перевод Генерального штаба в соответствии с натовскими стандартами на так называемую «J-структуру» и последующее введение указаной системы в штабах низшего уровня и т.д. См. подробнее: «Генштаб будет разделен на шесть управлений» // Зеркало, 25.10.2008.

[3] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.10.

[4] *Barabanov M.* The August War between Russia and Georgia // Moscow Defense Brief, №3 (13), 2008. P. 11.

[5] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.10.

Возможно, исходя из данного анализа нынешней ситуации в азербайджанской армии и учитывая региональный контекст, эксперты Международной кризисной группы настаивают, чтобы НАТО в своем военном сотрудничестве с Азербайджаном сфокусировалось в основном «на усилиях по улучшению демократического гражданского контроля над вооруженными силами и не продвигалось дальше ПДИП (*IPAP*), пока продолжает оставаться неразрешенным нагорно-карабахский конфликт»[1]. Продолжающийся карабахский конфликт формирует рамки и ограничения для военного сотрудничества НАТО с Азербайджаном, а предоставляемая странами Альянса военная помощь должна быть ограничена исключительно повышением оборонительного и миротворческого потенциала азербайджанской армии, но не наступательного. «Азербайджану не может быть предложена программа «Обучай и оснащай», аналогично, например, программе, начавшейся в 2001г. для Грузии... Столь ограниченная помощь также послужит более обширной цели демократизации государства и общества»[2].

Некоторые выводы и заключения

Исходя из приведенного анализа доклада Международной кризисной группы, возникает вполне обоснованный вопрос: неужели все так плохо в азербайджанской армии и ситуация в сфере военной реформы и интеграции Азербайджана со структурами НАТО столь нелицеприятна? Несмотря на возможные обвинения в предвзятости и субъективизме со стороны армянского автора, рискнем утверждать, что в действительности все именно так. Хотя, конечно же, существует как минимум два обстоятельства, которые отчасти могут уравновесить эти негативные тенденции в азербайджанской армии и компенсировать низкий уровень боеспособности вооруженных сил этой страны.

Первое обстоятельство – это набирающаяся с каждым годом все больший темп милитаризация и гонка вооружений. Азербайджан в последние годы закупает (в основном в Украине, но также в Беларуси и в России) все большее количество ВВТ. У азербайджанского военно-политического руководства есть надежда, что на каком-то этапе количество может перерасти в качество и азербайджанская армия сможет обрести определенный уровень боеспособности для ведения наступательных действий в Карабахе. С этой целью на основе увеличившегося в последние годы потока «нефтедолларов» Азербайджан проводит интенсивное перевооружение, сопровождающееся активной пропагандистской риторикой и повышением военного бюджета, увеличившимся начиная с 2003г. более чем в 10 раз (с примерно с $135 млн в 2003г. до $1,850 млрд в 2008г.).

Второе обстоятельство – это надежда на фактор времени, на то, что даже малоэффективные в настоящий момент военные реформы вкупе с техническим перевооружением спустя определенный промежуток дадут положительные результаты. Однако вопрос в том, насколько в реальности время работает именно на Азербайджан и насколько осуществимы его надежды на силовое решение карабахского конфликта – основную цель военных реформ в расчетах азербайджанской политической элиты. В бюджете на следующий год впервые с 2003г. объявлено о планируемом как минимум на 10% снижении военных расходов в связи с резким падением цен на нефть. С учетом обвала цен на нефть и предсказываемого с 2012г. снижения пика добычи на каспийском шельфе (хотя главный международный оператор АМОК, британская компания *British Petroleum,* летом 2008г. объявила о возможном удлинении пикового периода) надежды на нефтяные доходы – как финансовой основе проведения эффективных военных реформ и повышения боеспособности азербайджанской армии – становятся призрачными. Впрочем, авторы доклада предупреждают, что риск возобновления военных действий в зоне карабахского конфликта возрастет в 2011-2012 гг., «когда нефтяное производство и доходы Азербайджана достигнут состояния плато и затем снизятся, и когда даже более демократическое правительст-

---

[1] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.2.

[2] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.17.

во может соблазниться верой в то, что десятилетнее дорогостоящее строительство армии должно быть проверено на деле до того, как начнет испытывать вероятные бюджетные сокращения»[1]. Однако в данном случае надо отметить, что эксперты *ICG* в который уже раз в своих работах пытаются на основе диаметрально противоположных фактов сделать идентичные выводы о вероятности возобновления боевых действий Азербайджаном[2].

В свое время в одном из нашумевших докладов *ICG* «Нагорный Карабах: план установления мира» от 11 октября 2005г. утверждалось о необходимости скорейшего заключения мирного соглашения по Нагорному Карабаху ввиду угрозы развязывания «богатеющим от нефтяных доходов» Азербайджаном военных действий[3]. В прошлогоднем же докладе *ICG* – «Нагорный Карабах: рискуя войной» – делался аналогичный вывод на основе уже прямо противоположных тезисов: «Около 2012г., после которого доходы Азербайджана от продажи нефти, как ожидается, начнут снижаться, у него может появиться соблазн решить конфликт силой», начав войну против Армении, «которая, вопреки ожиданиям, неплохо развивается с экономической точки зрения, также стала проявлять больше упорства и повысила свои военные расходы», а также, «когда доходы от экспорта нефти Азербайджана, вероятно, начнут снижаться, и военная авантюра может представиться средством отвлечения внимания граждан страны от экономических проблем»[4]. Теперь же авторы доклада Международной кризисной группы утверждают, что Азербайджан начнет войну, исходя из искушения проверить на деле результаты дорогостоящей региональной гонки вооружений, пока не начнутся бюджетные трудности с содержанием своей коррумпированной и фрагментированной армии!

В реальности, как показывает общее развитие региональной ситуации и проведенный самими авторами доклада анализ боеспособности азербайджанской армии, можно с большой вероятностью говорить о значительном снижении в среднесрочной перспективе вероятности возобновления боевых действий. Это во многом связано с проецированием Азербайджаном результатов «Пятидневной войны» в Южной Осетии и Абхазии. Особенно с учетом небывалой эйфории в Баку по поводу действий Грузии утром 8 августа и быстро наступившего после вступления в войну России почти двухнедельного шокового молчания азербайджанских политиков. За неполные три месяца цены на нефть упали почти в три раза, а это для страны, более 70% расходов которой прямо или косвенно финансируются за счет продажи энегоресурсов, более чем существенный фактор. Турция также вызывает серьезное беспокойство у азербайджанской политической элиты активизацией своих отношений с Арменией и лишает в случае возобновления боевых действий надежды на вовлечение в конфликт на стороне Баку. И, наконец, подписание 2 ноября 2008г. главами Армении, Азербайджана и России своеобразного «пакта о ненападении» – Майндорфской декларации трех президентов – также снижает военные риски в зоне карабахского конфликта.

Что же касается дальнейшего военного реформирования и перспектив взаимодействия с НАТО и вооруженными силами ведущих западных стран, то Азербайджану, как подчеркивают эксперты Международной кризисной группы, еще предстоит пройти долгий и сложный путь, успех которого во многом будет зависеть как от урегулирования региональных конфликтов, так и в целом от возможностей, или же наоборот ограничителей, на пути демократического развития этой страны.

Сергей Минасян

---

[1] Azerbaijan: Defense Sector Management and Reform. P.17.

[2] См. подробнее: *Минасян С.* Неопределенный риск войны: новый доклад по Карабаху Международной кризисной группы // Голос Армении, 29.01.2008.

[3] См. подробнее: Nagorno-Karabakh: A Plan for Peace // Crisis Group Europe Report №167, 11 October 2005.

[4] Nagorno-Karabakh: Risking War // // Crisis Group Europe Report №187, 14 November 2007. PP.i-ii, 19.

ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
(2008Թ. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 17-ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 19)

Ստորև ներկայացված է մեր տեսանկյունից Հայաստանի ազգային անվտանգության հետ ուղղակի և/կամ անուղղակի առնչություն ունեցող ռազմաքաղաքական նորությունների շարքը:

Հոկտեմբերի 17
РИА Новости

Ռուսաստան-Բելառուս միությունը դիտորդի կարգավիճակ է շնորհել Աբխազիային ու Հարավային Օսիային: Այդ կարգավիճակը հնարավորություն կտա Սուխումին և Ցխինվալին խորհրդարանական պատվիրակություններ ուղարկել և հայտարարություններով հանդես գալ Ռուսաստան-Բելառուս միութենական խորհրդարանում:

Հոկտեմբերի 20
Reuters

Չինական *«China National Petroleum Corporation»-ը (CNPC)* և ուզբեկական *«Uzbekneftegaz»*-ը պայմանագիր են կնքել Ուզբեկստանի տարածքում նավթահանքի համատեղ շահագործման վերաբերյալ: Նավթահանքն ունի մոտ 33 մլն տոննա նավթի ապացուցված պաշարներ, նախատեսվում է, որ երկու ընկերություններն օրական կարդյունահանեն 40 հազ. բարել նավթ:

Հոկտեմբերի 20
РИА Новости

Ռուսաստանի փոխարտգործնախարար Սերգեյ Ռյաբկովը հայտարարել է, թե Մոսկվան մտահոգված է Իրանի և «Թալիբան» շարժման միջև ընթացող բանակցություններով՝ միտված Աֆղանստանում կայունության հաստատմանը:

Հոկտեմբերի 21
Bloomberg

Ռուսաստանը, Իրանը և Կատարը պայմանավորվել են հիմնել «տեխնիկական կոմիտե», որը պարբերաբար կհանդիպի՝ համակարգելու երեք երկրների կողմից իրականացվող բնական գազի հանքավայրերի հետախուզումն ու կապույտ վառելիքի արդյունահանումը, ինչպես նաև իրականացնելու եռակողմ նախագծեր:

Հոկտեմբերի 21
Apsnipress

Ըստ Աբխազիայի արտգործնախարար Սերգեյ Շամբայի, Ռուսաստանը Աբխազիայում կտեղակայի երկու ռազմակայաններ՝ Գուդաութում և Օչամչիրում: Բացի այդ, ռուսական կողմն իր հենակետերը կունենա նաև Կոդորի կիրճում: Ընդհանուր առմամբ Աբխազիայում գործող ռուսական ցամաքային զորքերի թիվը կազմելու է 3800 հոգի, նույնքան էլ՝ Հարավային Օսիայում:

Հոկտեմբերի 22
Stratfor

ԱՄՆ Գլխավոր սպայակույտի պետ, ծովակալ Մայքլ Մուլլենը հայտարարել է, թե ՆԱՏՕ-ն կպաշտպանի Էստոնիային, Լատվիային և Լիտվային Ռուսաստանի հարձակման դեպքում: Ծովակալը նաև ասել է, թե անհրաժեշտության պարագայում Միացյալ Նահանգները պատրաստ է կատարել ՆԱՏՕ-ի գծով ստանձնած պարտավորությունները:

Հոկտեմբերի 22
Reuters

Ուկրաինայի արտգործնախարարության տարածած հաղորդագրության համաձայն՝ պաշտոնական Կիևը մտադիր չէ 2017 թվականից այն կողմ երկարացնել Սևաստոպոլում ռուսական ռազմածովային նավատորմի տեղակայման մասին պայմանագիրը:

Հոկտեմբերի 27
Unian

Ուկրաինայի նախագահ Վիկտոր Յուշչենկոն երկօրյա պաշտոնական այցով մեկնել է Թուրքիա, որի ընթացքում հանդիպումներ կունենա այդ երկրի նախագահ Աբդուլա Գյուլի և վարչապետ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի հետ:

Հոկտեմբերի 28
Associated Press

Ռուսաստանի օդուժի հրամանատար, գեներալ Ալեքսանդր Մասլովը ժամանել է Կուբա: Այցելության ընթացքում Մասլովը հանդիպումներ կունենա Կուբայի Գլխավոր սպայակույտի պետի և օդուժի հրամանատարի հետ:

Հոկտեմբերի 29
РИА Новости

«Ռուսաստանի երկաթուղիներ» ընկերության նախագահ Վլադիմիր Յակունինը հայտարարել է, թե իր գլխավորած ընկերությունը կարող է մասնակցություն ունենալ Իրան-Հայաստան երկաթգծի շինարարությունում, եթե Երևանում, Թեհրանում և Մոսկվայում կայացվի համապատասխան որոշում:

Նոյեմբերի 1
РИА Новости

Ռուսաստանն ու Եվրամիությունը պայմանագիր են կնքելու Աֆրիկայում՝ Չադում և Կենտրոնաաֆրիկյան Հանրապետությունում խաղաղապահ առաքելություն իրականացնելու համար:

Նոյեմբերի 5
Reuters

Պերուում կայանալիք Ասիա-Խաղաղօվկիանոսյան տնտեսական համագործակցության անդամ երկրների գագաթաժողովում Ճապոնիայի ու Ռուսաստանի նախագահները քննարկելու են Կուրիլյան կղզիների հարցը:

Նոյեմբերի 6
РИА Новости

Մինչև 2008թ. ավարտը Ռուսաստանի և Չինաստանի նախագահները հանդիպելու են երկու անգամ՝ քննարկելու անվտանգության և արտաքին քաղաքականությանն առնչվող հարցեր, այդ թվում վրաց-ռուսական պատերազմը:

Նոյեմբերի 7
Zaman

Գալիք տարվա գարնանը Թուրքիան մտադիր է կազմակերպել Հայաստանի, Ադրբեջանի և Թուրքիայի նախագահների եռակողմ հանդիպում: Թերթը գրում է, որ հանդիպումը կարող է տեղի ունենալ մինչև 2009թ. ապրիլի 24-ը, Ստամբուլում:

Նոյեմբերի 11
РИА Новости

Ռուսաստանը մտադիր է մինչև 2030թ. 42%-ով ավելացնել բնական գազի արդյունահանումը և 20%-ով՝ նավթինը: Գործակալության փոխանցմամբ, նման նպատակ է դրված Ռուսաստանի էներգետիկայի նախարարության պատրաստած Ռուսաստանի էներգետիկ ռազմավարության նախագծում:

Նոյեմբերի 11
Reuters

Ուկրաինայի նախագահի որոշմամբ, դեկտեմբերի 7-ին նախատեսված արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունները հետաձգվում են և կկայանան 2009թ.:

Նոյեմբերի 12
Reuters

Ուզբեկստանը պաշտոնապես դուրս է եկել Ռուսաստանի առաջնորդությամբ գործող Եվրասիական տնտեսական ընկերակցությունից *(ЕвразеЭС):*

Նոյեմբերի 14
Reuters

Բեռլինում հանդիպել են Գերմանիայի կանցլեր Անգելա Մերկելը և Թուրքմենստանի նախագահ Գուրբանգուլի Բերդիմուհամեդովը՝ քննարկելու երկկողմ տնտեսական ու էներգետիկ կապերի ընդլայնման հարցը:

Նոյեմբերի 14
Bloomberg

Ղազախական *«KazMunayGaz»* և ադրբեջանական *«SOCAR»* նավթագազային ընկերությունների միջև պայմանագիր է ստորագրվել, ըստ որի՝ ղազախական նավթը Աքթաու նավահանգստից պետք է տեղափոխվի Բաքու:

Նոյեմբերի 18
Reuters

Անկարայում կայացել է Ռուսաստանի և Թուրքիայի պաշտպանության նախարարներ Անատոլի Սերդյուկովի և Վեջդի Գոնուլի հանդիպումը, որի ընթացքում քննարկվել են միջազգային և տարածաշրջանային անվտանգության առնչվող հարցեր:

Նոյեմբերի 18
РИА Новости

Վրաստանի փոխվարչապետ Գեորգի Բարամիձեն հայտարարել է, թե իր երկիրը պատրաստվում է նորմալացնել հարաբերությունները Ռուսաստանի հետ:

ԷԹՆՈԴԱՎԱՆԱԿԱՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԵՎ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ (2008Թ. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 15 – ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 15)

Հոկտեմբերի 17
Regnum

ՌԴ Պետական դուման ընդունել է «Վրաստանի թուրք մսխեթցիների հայրենադարձության մասին» հայտարարություն: Պետդումայի ԱՊՀ գծով հանձնաժողովի նախագահ Ա.Օստրովսկին նշել է, որ Վրաստանի իշխանությունները չեն ցանկանում իրականացնել թուրք-մսխեթցիների հայրենադարձության վերաբերյալ 1999թ. Եվրամիության առաջ ստանձնած պարտավորությունը, որի վերաբերյալ վրացական կառավարությունը համապատասխան որոշում է ընդունել միայն 2007-ին:

Հոկտեմբերի 17
Kavkaz-uzel

Եվրոպայի չերքեզների դաշնության ջանքերով Եվրախորհրդարանում կազմակերպվել են երրորդ չերքեզական օրերը, որոնք այսուհետ դառնալու են ավանդական:

Հոկտեմբերի 22
РИА Новости

Մոսկվայում հրավիրած ասուլիսի ժամանակ Քրդական հասարակական միությունների համաշխարհային միության նախագահ Մերաբ Շամոևը նշել է, որ արդեն տևական ժամանակ է, ինչ թուրքական իշխանություններն իրականացնում են քուրդ ժողովրդի ցեղասպանություն:

Հոկտեմբերի 23
Regnum

Վրաստանի Հայ Առաքելական եկեղեցու առաջնորդարանի տարածած մամլո հաղորդագրության մեջ նշված է, որ Առաջնորդարանը Վրաստանում ապրող 400.000 հայերի անունից մտահոգություն է հայտնում հայկական Ս.Նորաշեն եկեղեցու նկատմամբ հերթական ոտնձգությունների համար, որն իրականացնում են Վրաստանի Ուղղափառ եկեղեցու ներկայացուցիչները:

Հոկտեմբերի 27
Kavkaz-uzel

Կաբարդինո-Բալկարիայի «Ադիգե Խասե» հասարակական կազմակերպությունը հայտարարել է, թե անընդունելի է համարում տեղեկություններն այն մասին, որ ադիգեյներով բնակեցված ազգային միավորումները պետք է վերացվեն՝ տարածքների միավորման պատրվակով:

Հոկտեմբեր 27
Regnum

Բաքվի Նարիմանովի շրջանի դատարանը Աբու Բաքր մզկիթը վերաբացելու թույլտվություն է տվել: Հավատացյալներին հնարավորություն է տրվել մտնել մզկիթ, որը գտնվում է իրավապահների հսկողության տակ:

Հոկտեմբերի 28
Regnum

Աբխազիայի նախագահ Ս.Բագապշը երկրի Անվտանգության խորհրդի նիստում հայտարարել է, թե Վրաստանը փորձում է ամեն ինչ անել Աբխազիայից անջատելու Վրաստանին սահմանակից Գալիի շրջանը, որտեղ ապրում են էթնիկ վրացիներ:

Հոկտեմբերի 28
Regnum

Վրաստանի փոխվարչապետ Գեորգի Բարամիձեն Բուդապեշտում հայտարարել է, որ Աբխազիայում վրաց ազգաբնակչություն փաստացի չկա՝ նկատի ունենալով առաջին հերթին Գալիի շրջանը:

Հոկտեմբերի 29
Kavkaz-uzel

Վաշինգտոնում «Թուրքիան և Կովկասը Վրաստանից հետո» միջազգային կոնֆերանսում թուրք մասնագետները կարծիք են հայտնել, թե արտաքին դերակատարները և հատուկ ծառայությունները հարմար պահի կշահարկեն Թուրքիայի կովկասյան սփյուռքի (այն է՝ աբխազներին, ադիգեյներին, չերքեզներին) գործոնը:

Հոկտեմբերի 30
Trend News

«Դադարեցրեք Ռուսաստանի գործողությունները Կովկասում» նշանաբանով Թբիլիսիում ԱՄՆ դեսպանատան դիմաց անցկացվել է բողոքի ակցիա, որի կազմակերպիչը եղել է Կովկասի ժողովուրդների կոնգրեսը: ԱՄՆ ժողովրդին և նախագահին ուղղված դիմումում նշվել է, որ Ռուսաստանը ոչնչացնում է ոչ միայն վրացիների, այլև ինգուշների, չեչենների, դաղստանցիների արժեքներն ու մշակույթը:

Հոկտեմբերի 31
Trend Capital

Միջազգային ճգնաժամային խումբը հայտարարել է, որ առաջիկայում Իրաքում քրդերի և արաբների միջև կարող է բռնկվել կոնֆլիկտ, որի պատճառը կլինի Քիրքուկի նավթը: Քրդական ադմինիստրացիան կարող է օգտագործել Քիրքուկի նավթը միայն օրենքի շրջանակներում, որը կսահմանի Իրաքի կառավարությունը:

Հոկտեմբերի 31
Trend News

Բաքվում կազմակերպված ասուլիսի ժամանակ ադրբեջանա-վրացական բարեկամության և մշակութային կապերի միության նախագահ Ռամիզ Մամեդովը նշել է, որ Վրաստանում ապրող ադրբեջանցիները տարեցտարի ազգային լեզուն սովորելու ավելի մեծ խնդիրների են բախվում: Նշվել է, որ Ադրբեջանի կրթության նախարարությունը, որը 1994-ից սկսած՝ ամեն տարի անվճար տրամադրել է մոտ 80 հազար դասագիրք, այժմ նվազեցրել է այդ քանակը մինչև 20 հազարի: Ներկա փուլում Վրաստանում գործում է 112 ադրբեջանական դպրոց (նախկին 194-ի փոխարեն):

31 հոկտեմբեր
Bakililar

Բաքվի Նարիմանովի շրջանի դատարանը, որ հոկտեմբերի 27-ին թույլատրել էր բացել Աբու Բաքր մզկիթը, որոշում է ընդունել այն նորից փակելու մասին: Պատճառն այն է, որ Նարիմանովի շրջանի դատարան դիմած ոստիկանության ներկայացուցիչները խնդրել են, որպեսզի դատական գործընթացում իրենց ցուցմունքները նույնպես հաշվի առնվեն, ինչն ընդունվել է որպես հիմք:

31 հոկտեմբեր
Bakililar

Բաքվի Աբու Բաքր մզկիթի իմամ Համեթ Սուլեյմանովը հայտարարել է, թե դատարանի որոշումն անարդար է, սակայն հայտարարել է, որ կմասնակցի դատական գործընթացին:

Նոյեմբերի 1
Armtown

Իրանի վճռաբեկ դատարանն անփոփոխ է թողել քրդերի իրավունքների պաշտպանության ակտիվիստ և լրագրող Մոհամեդ Կաբուդվանդի՝ 11 տարվա ազատազրկման դատավճիռը: Կաբուդվանդը դատապարտվել է «ազգային անվտանգության դեմ գործելու» համար: Դատապարտյալի փաստաբան Նազրին Սոթուդեն ասել է, որ վճռաբեկ դատարանի վճիռը «ահազանգ է Իրանում իրավունքների այլ ակտիվիստների համար»: Կաբուդվանդը երեք տարի առաջ հիմնադրել է Քուրդիստանի մարդու իրավունքների պաշտպանության կազմակերպությունը:

Նոյեմբերի 2
Regnum

Տրապիզոնում ՌԴ գլխավոր հյուպատոսարանի կայքէջից հանվել է հայերի ցեղասպանություն բառակապակցությունը, որը փոխարինվել է 1915թ. ողբերգական դեպքեր արտահայտությամբ:

Նոյեմբերի 2
Kavkaz-uzel

Հարավային Օսիայի ՆԳ մամուլի ծառայության հաղորդմամբ՝ Վրաստանի իշխանությունները երկրի տարբեր շրջաններից, մասնավորապես՝ Կախեթիայից, տեղահանում են էթնիկ օսերին:

Նոյեմբերի 2
Kavkaz-uzel

Ադրբեջանի հարավում այս տարվա ընթացքում հայտնաբերվել է 1200 կրոնական արգելված գրականություն, որոնց մի մասը դատարանի որոշմամբ այրվել է: Ադրբեջանում օրենքն արգելում է տարածել գրքեր, որոնցում քարոզվում է կրոնական կամ ռասայական թշնամություն:

Նոյեմբերի 4
Trend News

Կրոնական խտրականության և երիտասարդության վրա դրա ազդեցության վերաբերյալ Բաքվում մեկնարկել է Եվրամիության, Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության, ինչպես նաև Ադրբեջանի իշխանությունների կազմակերպած միջազգային կոնֆերանս, որի ընթացքում ընդունվել են փաստաթղթեր: Դրան մասնակցել են 43 երկրների 120 պատվիրակներ: Ադրբեջանը ներկայացվել է որպես հանդուրժողական պետության մոդել:

Նոյեմբերի 4-6
Timeturk

Վատիկանում շուրջ 50 իսլամ և քրիստոնյա կրոնական գործիչների մասնակցությամբ անցկացվել է հանդիպում, քննարկվել են միջկրոնական երկխոսությանն առնչվող հարցեր: Հանդիպման արդյունքում Վատիկանում ստեղծվել է միջկրոնական երկխոսության հարցերով զբաղվող նախարարություն:

Նոյեմբերի 7
Trend News

Վրաստանի խորհրդարանում անցկացվել են ազգային փոքրամասնությունների հայեցակարգի վերաբերյալ լսումներ: Վրաստանը պատրաստվում է դեկտեմբերին ընդունել Ազգային փոքրամասնությունների գծով Եվրամիության հանձնաժողովի ներկայացուցիչներին:

Նոյեմբերի 13
Ազգ

Եվրախորհրդարանում կազմակերպվել է «Դերսիմ-38. Ցեղասպանության 70-րդ տարելիցը» կոնֆերանս: Դերսիմցիները ծագումով զազա են, դավանանքով՝ ալավի: Մինչ այդ Եվրախորհրդարանում կազմակերպվել են հայերի, ասորիների, պոնտացի հույների ցեղասպանություններին նվիրված կոնֆերանսներ:

Նոյեմբերի 8
Ազգ

Վրացական «Ռեզոնանս» թերթի հաղորդմամբ՝ Ջավախքի և Մառնեուլի ներկայացուցիչները պահանջել են իրենց երկրամասերին ինքնավարության կարգավիճակ շնորհել: Այս մասին հայտարարել է քաղաքագետ Գուլբաատ Ռցխիլաձեն հոկտեմբերի 31-ին, Թուրքիայում, մասնակցելով Ռուսաստանի կազմակերպած խորհրդաժողովին:

Նոյեմբերի 8
Еркрамас

Աբխազիայի քաղաքացիների տրվել է 120 հազար անձնագիր, որի քառորդ մասը ստացել են սնծովյան այդ հանրապետությունում ապրող հայերը: Աբխազիայի Հանրապետության քաղաքացու անձնագիր ստացածների թվում են 26.587 հայեր, նաև՝ 58.282 աբխազներ, 14.947 ռուսներ, 5136 վրացիներ, 1769 աբազիներ:

Նոյեմբերի 8
California courier

Թուրքական «Թարաֆ» լիբերալ թերթը հոկտեմբերի 30-ին հրապարակել է մի նյութ, որում օդեմշինցի (ավան Իզմիրի մոտակայքում) մի թուրք դատավոր՝ Ֆարուք Օզսուն անունով, արտահայտել է նախադեպը չունեցող տեսակետներ, որոնք պատժելի են Թուրքիայի քրեական օրենսգրքի 301-րդ հոդվածով: Նա քննադատել է այն փաստը, որ տասնամյակներ շարունակ թուրքական հասարակությունից պահվել է Հայոց ցեղասպանության մասին ողջ ճշմարտությունը:

Նոյեմբերի 10
Trend News

Թուրք աստվածաբան Ադնան Օքթարը, ով հայտնի է Հարուն Յահյա անունով, անդրադառնալով Ադրբեջանի և Թուրքիայի հեռանկարին, նշել է, որ այդ երկրների ապագան թյուրքիսլամական դաշինքի մեջ է:

Նոյեմբերի 10
Trend News

Վրաստանի ադրբեջանցիների «Հեյրաթ» ազգային շարժման առաջնորդ Ալիբալա Ասքերովը նշել է, որ Վրաստանի էթնիկ փոքրամասնությունները շարունակում են բախվել բազմաթիվ խնդիրների: Նրա համոզմամբ՝ էթնիկ փոքրամասնություններին առնչվող խնդիրները լուծելու համար անհրաժեշտ է ստեղծել պետական կառույց, որը պետք է փորձի փուլային ձևով լուծել առկա խնդիրները:

Նոյեմբերի 13
Day.az

Նոյեմբերի 10-ից սկսյալ մի քանի օր Ադրբեջանի հյուսիսային Քուսարի շրջանում տեղի են ունեցել զինված բախումներ Ադրբեջանի ներքին զորքերի և սալաֆիական (վահաբական) ուղղվածության կրոնաքաղաքական ռազմական մի կառույցի զինյալների միջև, որը հայտնի է «Անտառային եղբայրներ» անունով:

Նոյեմբերի 14
Trend News

Նոյեմբերի 13-14-ին Լոնդոնում անցկացվել է Եվրոպայի ադրբեջանցի ուսանողների և երիտասարդ պրոֆեսիոնալների *(FASE)* ֆորումը, որտեղ հիմնականում Եվրոպայում ապրող ադրբեջանցի ուսանողները պետք է կարծիքներ փոխանակեին Ադրբեջանի ապագայի մասին: Ֆորումի շրջանակներում տեղի է ունեցել Լոնդոնում «Ադրբեջանի տան» բացումը: *FASE*-ի ստեղծման գաղափարն առաջ է քաշվել 2006-ին, առաջին ֆորումի ժամանակ, որը կազմակերպվել էր Եվրախորհրդարանի կողմից:

Նոյեմբերի 20-21
Trned News

Ստամբուլում տեղի կունենա թյուրքալեզու երկրների խորհրդարանների խոսնակների հանդիպում, որի ժամանակ կքննարկվեն Խորհրդարանական ասամբլեայի ստեղծման և թյուրքալեզու ժողովուրդներին վերաբերող հարցեր: